

Ба 116029

АЛЕСЬ ЯКІМОВІЧ

ПОМСТА

СИГНАЛЬНЫЙ
ЭКЗЕМПЛЯР

ДЗЯРЖАўНАЕ ВYДАВЕЦТВА БССР
МІНСК 1946

~~Wil
1791/30~~

~~Am
16727~~

Ба 116029

АЛЕСЬ ЯКІМОВІЧ

ПОМСТА

Ба 116029

Бел. аддзел
1994 г.

Дзяржаўнае выдавецтва БССР
Мінск — 1946

Дзяржаўная
бібліятэка
БССР
Імя У. І. Леніна

25. 0 4. 2009

ЛЕЙТЭНАНТЫ

Прыфрантавая дарога расцёрта на парашок тысячамі ног, шын, калёс. Боты плюхаюцца ў гэтым перасушаным сонцам і вятрамі парашку, выбіваючы хмары пылу.

— Аляксей, не пылі, — жартуе з таварыша малады стройны лейтэнант Міхась.

Аляксей, прысадзісты таўсцяк, гадоў на дзесяць старэйшы за Міхася, нехаця пераступае расслабленымі ад гарачыні нагамі і, выціраючы рукою асмяглыя губы, бурчыць незадаволена:

— Насмяўся кацёл з чыгуна...

— Народжаны поўзаць... — хітра падміргвае Міхась, страсянуўшы пасівелай ад пылу чупрынай, якая рассыпалася пад пілоткай.

Аляксей раптам спыняецца, энергічна робіць пагражальныя жэсты рукамі.

— Скажы яшчэ хоць адно слова...

— Дзівак, гэта-ж пра мяне... Які незадакладлівы.

— То-та-ж, — дабрадушна мармыча сабе пад нос пакрыўджаны ды ідзе далей.

Да самага апошняга дня Аляксею не верылася, што прыдзецца ваяваць яму не на «Іл'е» або «Як'у», а на сваіх «уласных хадулях», як кажа Міхась, што дадуць яму не «машынку першы гатунак», а самае што ні на ёсць пехацінскае падраздзяленне і скажуць: «Вось вашы, лейтэнант Дземяшкевіч, людзі — дзейнічайце!»

А зараз прыходзіцца верыць: у паперы, якую выдалі ў адзеле кадраў арміі і якую нёс ён у палявой сумцы, надрукавана выразна: «...на пасаду камандзіра стралковай роты».

Поўгода таму назад здарылася гэтая перамена ў жыцці Аляксея Дземяшкевіча: ён, малады лейтэнант авіяцыі, прыехаў у горад Н. на курсы лейтэнантаў, дзе і быў залічан у стралковы батальён. «Жартуюць,—думаў Аляксея. — Павучуся, а там адклічуць у сваю часць». Але праходзілі дні за днямі, а вестак ніякіх з часці не было. І Аляксея зразумеў, што гэта не жарт.

Калі-б гэта датычылася не яго, а каго другога, ён мог-бы разважаць прыблізна

так: правільна зрабіў камандзір часці. Падумаць толькі: дзеля рызыкі з-за нейкай дзяўчыны знізіўся над гарадскоў вуліцай, зачапіўся за таполю... разбіў самалёт, сам ледзь не забіўся. Гарачая галава!..

Але думаць так пра сябе, вядома, рэч непрыемная, і крыўда не пакідала яго.

Яго спадарожнік, лейтэнант Міхась, стаў пехацінцам з першых дзён вайны, шчыра палюбіў свой род войска і аддаваў яму перавагу перад усімі іншымі родамі. І з першых-жа дзён вайны ён душой і сэрцам рваўся на фронт, лічачы, што толькі там можна быць карысным радзіме ў такі адказны час. Але яму не шанцавала: пасля курсаў ён трапіў у запасны полк. Ён падаваў рапарт за рапартам, а яму адказвалі: «Патрэбна будзе, пашлюць. Не ты адзін такі ў нас»...

Адказы яго не здавальнялі і, узлаваўшыся, ён напісаў рапарт у Наркамат Абароны. І толькі пасля ліста з Наркамата на імя камандзіра палка яму ўдалося, нарэшце, на трэцім годзе вайны, ажыццявіць свае мары.

У дарозе ён блізка сышоўся з Міхасём: у адным вагоне ехалі з далёкага тыла, трапілі ў адну армію і ў адну часць.

І вось зараз сябры-спадарожнікі прабіраліся ў сваю часць. Яны ішлі тым шляхам, па якім толькі што пракацілася на захад у страшных гримотах і гарачых баях вайна. Падбітыя танкі з чорнымі крыжамі на тоўстай брані, прысадзістыя «фердынанды» з доўгімі гарматнымі стваламі, раскіданыя скрынкі, міны, снарады, — скрозь сустракалі яны знямелых сведкаў вялікіх схватак з ворагам на гэтай зямлі.

Міхась падняў у прыдарожнай канаве трохлінейку. Ачысціў яе збольшага ад гразі і пылу, навёў ствол на сонца.

— Ну і заіржавела-ж ты, даражэнькая, — спачувальна сказаў ён. — Відаць, што без гаспадара гібеш.

Ён уклаў у ствол патрон.

— Так і быць, прачысцім. А заадно і якасць тваю пехацінскую праверым, — дадаў ён, зірнуўшы на вераб'я, што спрытна прымайстраваўся на тэлеграфным дроце.

Аляксей спыніўся, з затоенай усмешкай буркнуў пад нос:

— Падзіўлюся, як верабей пажартуе з пехацінца.

Міхась моўчкі прысеў на калена. Вера-

бей адварнуўся, утаропіўся на лейтэнантаў і неспакойна зачырыкаў, віляючы хвосцікам.

— Не бойся, браток, не бойся, ты ўсё-ж мой брат—авіятар,—падбадзёрваў Аляксей занепакоенага вераб'я.

— Храбры авіятар, — сказаў Міхась, — шкада. Ды... на злосць вам абодвым... І ён плаўна спусціў курок.

— Снайпер! — усклікнуў Аляксей, разглядаючы безгаловае цельца ўскудлачанай птушкі.

— А ты думаў, пехацінец Міхась так сабе ідзе на фронт? Жартуеш. Жывыя людзі, гэта табе не «Ілы».

— Замаўчы, скулянка чортава! Давай ламаку!

— Страляцца надумаўся, ці што?

Чарговага вераб'я зняў з дроту Аляксей. «Добры таварыш і добры ваяка будзе, ды шкада — не ляжыць душа да пяхоты», — думаў Міхась пра таварыша.

Затое, як загараюцца Аляксеевы вочы, калі загудуць над галавой самалёты.

— «Ілы», брат, глядзі! На заданне ідуць. Ух, дадуць немцам пытлю! Машынка першы гатунак.

І ён у каторы ўжо раз з захапленнем

расказвае Міхасю пра «Іл'ы», «Міг'і», «Як'і», «Лавачкіны». Нават «кукурузнік» — і той мілы яго авіятарскаму сэрцу.

— А на якім гэта «Іл'е» ты на таполю сеў, я нешта забыўся? — касавурыць на яго свае вялікія блакітныя вочы Міхась. — Ты, мабыць, выпрабоўваў новы від аэрадрома і, у выпадку ўдачы, мог, чаго добрага, узнагароду атрымаць...

Было ўжо за поўдзень, калі лейтэнанты дайшлі да вёскі, дзе размяшчаўся штаб дывізіі. Але, апрача запыленых машын, якія цугам імчаліся па вуліцы, ніякіх адзнак блізкага фронту яны не заўважылі. На месцы многіх хат тырчэлі печы, валяліся кучы цэглы, бяргвенняў; на вуліцы трапляліся жыхары з вузламі за плячыма, некаторыя з іх везлі свае пажыткі на калясках або на тачках.

Штаба ў вёсцы не аказалася: ён выехаў яшчэ раніцай бліжэй да перадавой. Куды, у якое месца выехаў, — адказаць на гэтае пытанне ніхто ім не мог.

— Пачынаюцца дні залатыя... — заключыў Аляксей.

— Што і казаць: на «Іл'е» яно зручней у дарозе...

Мінуў яшчэ дзень у пошуках штаба, і нарэшце ў густым дубняку лейтэнанты апынуліся перад сталом аддзела кадраў дывізіі. Апрача іх тут атрымлівалі прызначэнні яшчэ некалькі камандзіраў.

Дзесьці спераду, за дубняком, грывела артылерыйская кананада; снарады прыляталі і ў дубняк. Яны дзіка свісцелі над галавой, потым з імпэтным гулам разрываліся побач, напаўняючы гай дымам і пылам.

— Генерал, — раптам пачуў Аляксей галасы.

Усе глядзелі на палатку, адкуль выходзіў ваенны ў чорным скураным паліто з генеральскімі пагонамі на плячах.

Генерал хутка і рухава накіраваўся да камандзіраў. Камандзіры замерлі па камандзе «смірна», прыклалі рукі да пілотака.

— Добры дзень, афіцэры! — энергічна, адрывіста прывітаўся генерал-маёр.

Афіцэры дружна адказалі на прывітанне. Генерал абвёў вачыма камандзіраў.

— Вось што, афіцэры. Мне зараз-жа патрэбен смелы, сапраўдны камандзір для адной важнай аперацыі. Тлумачу: у апошнія дні наступленню дывізіі перашкаджаюць варожыя самалёты, якія ба-

зуюцца недалёка за лініяй фронта. План аэрадрома ёсць, праваднік ёсць, людзей дадзім. Ясна?

— Ясна, таварыш генерал-маёр!

— Добраахвотнікі знойдуцца?

Наперад вышлі ўсе камандзіры.

— Не, не, мне толькі адзін з вас патрэбен, — замахаў генерал рукамі, падыходзячы да пярэдняга камандзіра з залівацкай чупрынай.

— Даўно ў арміі?

— Трэці год, таварыш генерал-маёр.

— На фронце быў?

— Не... Але...

— Гм... А вы? — звярнуўся ён да Аляксея, які стаяў побач з Міхасём.

— У арміі сёмы год...

— І... лейтэнант? — здзіўлена паглядзеў ён на пагоны.

— Служыў у авіяцыі, таварыш генерал-маёр. Дазвольце...

Але генерал ужо гаварыў з чарговым. Чырвань заліла Аляксеяў твар. Павекі заторгаліся. Умольнымі вачыма сачыў ён за генералам.

Генерал пагутарыў з камандзірамі, потым дастаў з кішэні срэбраны партсігар і закурыў.

— Ну, авіятар, — сказаў ён нарэшце,

да Аляксея, — табе і карты ў рукі. Праўда, аперацыя чыста наземная. Ды — дадзім памочніка.

— Аляксеі... — зашаптаў усхвалёвана Міхась.

Шчаслівы Аляксеі казырнуў:

— Дазвольце, таварыш генерал-маёр, узяць у памочнікі лейтэнанта Кавалёва.

— Дазваляю. Адказваеце вы. Ясна?

— Ёсць, адказваю я! — адрапартаваў Аляксеі, і вочы яго загарэліся тым асаблівым аганьком, якім яны гараць, калі ён глядзіць на самалёты.

... Раніцай Аляксеі дакладваў генерал-маёру:

— Ваш загад выканан. Трыццаць самалётаў знішчана, пяць выведзена са строю. Падпален склад гаручага. Ахова аэрадрома аказала супраціўленне. У схватках забіта і паранена да двух дзесяткаў гітлераўцаў.

— Віншую, — адказаў генерал. — Не дрэнна для першага знаёмства. Сёння-ж ваша аперацыя дасць вынікі, і, думаю, не толькі для нашай дывізіі.

Потым ён паглядзеў на Аляксея з хітрай усмешкай і сказаў:

— Ну, як, авіятар, спадабалася наземная, так сказаць, пехацінская аперацыя?

Аляксей прамаўчаў, паціскаючы плячыма. Пытанне гэтае для яго было неспадзяваным. Захоплены планам аперацыі і самой аперацыяй ён ні аб чым болей не думаў. Ён яшчэ знаходзіўся пад уражаннем таго смелага налёту на варожы аэрадром, які ён толькі што правёў. У баю ён апынуўся першы раз — хоць аб гэтым і змаўчаў генералу. І цяпер ён толькі думаў аб тым, што можа ён што прапусціў, не ўлічыў і можа ён чагосьці такога важнага не выканаў і іменна таму, што гэта было яго першае баявое хрышчэнне.

Генерал па-сяброўску паціснуў Аляксею руку.

— А калі я пашлю вас, лейтэнант, у авіячасць? Напэўна, хочацца? Ведаю я вашага брата... Нашу матку-пяхоту вы не асабліва паважаеце.

Аляксей замаргаў вачыма.

— Вашаму распараджэнню, таварыш генерал-маёр, я падначалюся... Але...

— Што?

— Калі гэта будзе ад мяне залежаць — дазвольце падумаць... перш, чым згадзіцца.

А ў гэты час ён думаў: «трыццаць пяць самалётаў за адну аперацыю яшчэ не знішчаў ні адзін найвыдатнейшы лёт-

чык. Гэта магла зрабіць толькі пяхота —
жывыя людзі, якія былі падначалены
маёй камандзёрскай волі».

— Ну, добра, — адказаў генерал. —
Надумаешся — прыходзь: жаданне зада-
волю. А за першую аперацыю — чыста
пехацінскую — прадстаўлю да ўзнагаро-
ды. Прывітанне памочніку!

АЛАДКІ

Ганна вярнулася дахаты позна. Але дзеці яе яшчэ не клаліся спаць. Яны сядзелі моўчкі ў цёмнай хаце з двума замёрзлымі акенцамі, напалову заткнутымі анучамі замест шыб, і насцярожана прыслухоўваліся да кожнага шоргату за дзвярыма. Дзяцей было чацвёра. Самаму большаму Віцю ішоў дзесяты год, а самай меншай Ядзі—чацвёрты. Яны былі падобны адно на другое, і на ўсіх празрыста-васковых тварыках ляжала пячаць змарнення і голаду. За дзень яны набегаліся па хаце, нагуляліся ва ўсе гульні, якія ведалі, і зараз цярпліва чакалі матку. На двор гуляць зімой, у марозы, яны не хадзілі, бо не было ў іх ні адзення цёплага, ні абутку.

Раніцай, выходзячы з хаты, Ганна сказала дзецям: «Калі будзеце хораша гуляць, я вам прынясу гасцінца. Можа нават і хлеба дастану»... Дзеці цвёрда запамнілі матчыны словы. Ганна пакі-

нула ім гаршчочак бульбы ў печы і крыху саладухі—з астачы ўчарашняга дня. Дзеці з'елі бульбу і саладуху зараз, як толькі асталіся адны. Потым увесь дзень яны жылі надзеяй, што ўвечары вернецца маці і прынясе хлеба. І калі маленькая Ядзя раптам, між гульняў, пачынала плакаць і прасіць есці, яе цешылі старэйшыя: «Пачакай, мама прыдзе, хлеба прынясе». Яна паслухмяна выцірала слёзы і, паглядаючы сваімі круглымі, як пацеркі, вачанятамі, дапытвалася, ці скоро ўжо той вечар. Вельмі-ж здоўжыўся ёй дзень. На змярканні яна перастала дапытвацца, ці скоро вечар, і толькі рупліва сачыла за дзвярыма. У хаце пад вечар стала вельмі холадна. Дзеці сабраліся на палок, абхінуліся коўдрамі і сядзелі, цесна прытуліўшыся адно да аднаго. Кожны гадаў пра сябе, колькі хлеба прынясе мама і які кавалак прыпадзе на яго долю. А калі, нарэшце, за дзвярыма зашоргалі крокі, яны, як па камандзе, усхапіліся з палка з радасным крыкам: «Мама! Мама ідзе!» Яны не памыліліся, бо маціна хада была ім знаёма больш, чым свая ўласная.

Усю апошнюю зіму мама часта пакідала іх адных, выходзячы з хаты на

Ўвесь дзень. Яны ўжо бадай і не памятаюць таго часу, калі мама іх была ўсе дні з імі разам, варыла ім есці, даглядала іх, ласкава гаварыла з імі і як з дзецьмі, і як з дарослымі. Гэта было тады, калі ў іх быў свой хлеб і ў сенцах стаяла стракатая «Манька» з адным рогам, якую мама штодня даіла і частавала іх цёплым салодкім малаком. У такія ўрачыстыя хвіліны ўсе яны збіраліся каля «Манькі» і мамы і з дзіцячай цікавасцю назіралі, як жвава і спрытна бегаюць маміны пальцы ля тугога вымя і як белымі пахучымі шнуточкамі струменіць малако ў даёнку.

Пераступіўшы парог, Ганна сказала:

— Вы яшчэ, дзеткі, не спіце?

— Не, мамка! — загаманілі дзеці. —

Мы-ж цябе чакаем...

Уздыхнуўшы, Ганна зняла з плеч торбачку і паклала на лаве. Дзеці з цікаўнасцю кінуліся да торбачкі, уважліва ашчупалі яе і сумныя адышліся.

— А дзе-ж хлеб, мамка?

Ганна падышла да стала, цяжка асунулася на лаву. Дзеці акружылі яе. Маленькая Ядзя ўспаўзла на яе калені і абхапіла яе за шыю худымі кволымі ручкамі. Ганна прытуліла дзяцей і,

стрымліваючы сябе, спакойным голасам сказала:

— Прыдзецца, дзеткі, так спаць класціся. За работу дастала крыху ячменю. Заўтра нядзеля, я нікуды не пайду, і мы з вамі намелем мукі ды напачём сапраўдных смачных аладак... Добра?

Замаркоціліся дзеці ад такой навіны, але шчырыя спачувальныя матчыны словы падбадзёрылі іх, і яны пакорна згадзіліся пацярпець да заўтра.

Назаўтра сям'я ўстала досвіткам. Маці запаліла газоўку і пачала малоць ячмень у жаронцах, што стаялі тут-жа, у хаце, побач са ступай. Дзеці сачылі за рухам каменя і маміных рук з такой увагай, як сачылі яны раней за даеннем «Манькі». Яны мацалі мяккую, яшчэ цёплую, муку, спрабуючы яе на смак, і ўсе прыходзілі да вываду, што аладкі будуць смачныя і яны наядуцца ўволю.

Пакуль ішла падрыхтоўка да такога важнага доўгачаканага моманту, мінула, як здалося дзецям, шмат-шмат часу. Але ніхто не тарапіў маму, хоць голад апякаў нутро, і яны, каб мама дазволіла, з'елі-б усю муку, не чакаючы аладак.

Нарэшце, маці запаліла ў печы. За-

мешанае цеста падыходзіла, кавалачак здору, пазычаны ў суседкі, ляжаў на тапчане ў чаканні выканання сваёй не апошняй ролі ў гэтай справе, дровы ў печы пачыналі гудзец, наганяючы цяпло і полымя. Маці весялейшымі вачыма глядзела на дзяцей і дзеці, глытаючы сліну, весялей глядзелі на маці.

— Эх, дзеткі, каб была ў нас «Манька»—я-б вам зараз па кубку малачка да аладак надаіла...

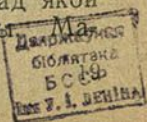
Успаміны пра «Маньку» былі самымі горкімі ў сям'і. Пра яе ўспаміналі, як пра самага блізкага сем'яніна, і той час, калі яны жылі з «Манькай», здаваўся цяпер самым шчаслівым. «Манька» карміла сям'ю і малаком і хлебам, бо частку малака Ганна мяняла на хлеб.

З хлебам пачалася нястача з першага года вайны. Муж Ганны пайшоў на фронт, пакінуўшы сям'і свае працадні ў калгасе. Немцы адабралі запрацаваны хлеб. З таго часу паратункам была карова. Ганна саджала крыху бульбы пад рыдлёўку і клапацілася аб харчах карове—пасцілкамі збірала траву і запасіла на зіму сена. Гэтай работы хапала ёй на ўсё лета. Стараства не раз квапіўся на Ганніну «Маньку», мецячы яе на

барговыя здачы немцам, але ратавалі людзі, бо ўсе ведалі, што без каровы ёй не пражыць з малымі дзецьмі.

Так жылося праз два першыя гады вайны. На трэці год, перад самай зімой, здарылася няшчасце ў жыцці Ганны. Адноўчы раніцай яна не знайшла ў сенцах «Манькі». Заплаканыя дзеці казалі, што карову іх забралі немцы з паліцаямі. У распачы Ганна пабегла да начальніка нямецкага атрада. Даведаўшыся, аб чым ідзе рэч, немец-начальнік загадаў старасту даць Ганне дваццаць пяць розаг за тое, што яна асмелілася прыйсці да яго з такою скаргаў. Стараста добрасумленна выканаў загад, і Ганна пасля—і ад перажытага гора, і ад болю—два тыдні праляжала ў пасцелі. Людзі пачалі заўважаць, што яна загаварваецца. Але з часам утрапенне прайшло. Яна ачуныла. Цяпер яна скупа мэрала гаршчочкамі бульбу, а сама хадзіла па людзях у пошуках заробткаў ці горкага жабрацкага хлеба.

... Яшчэ не спяклася першая скава-рада аладак, як у хату ўвайшоў «госць». Гэта быў нямецкі салдат, укручаны ў шарсцяную бабскую хустку, з-пад якой тырчэлі рыжыя шчаціністыя вусы.

ленькія шустрыя вочкі і тонкі сіні нос былі дадаткам да яго смешнага ў такім уборы твару. На нагах у яго былі саламяныя боты таго гатунку, які паслужыў тэмай для шматлікіх карыкатур і анекдотаў.

Дзеці з цікавасцю заглядзеліся на гэтую недарэчную мешаніну салдата і бабы. Ём было і страшна, і смешна.

Немец падышоў да печы, локцем адштурхнуў Ганну з чапялою, а сам выставіў рукі ў чалеснікі, бліжэй да агню. Ганна моўчкі глядзела на госця, баючыся вымавіць слова. Аладкі на скаварадзе пачыналі гаманіць, іх трэба было варочаць. Дзеці паглядалі то на маці, то на салдата, то на печ са скаварадою прывабных аладак.

Немец сагрэў рукі і адварнуўся.

— Матка, яйкі! — быстра забалбатаў ён, смешна выгаварваючы гэтыя даўно завучаныя ім словы.

— Няма курэй у мяне, — адказала Ганна.

— Матка, яйкі! — жастыкулюючы рукамі і вусамі, упарта паўтараў немец.

Ганна адказвала адно і тое-ж. Немец гарачыўся, даводзячы, што яму трэба.

Але, не дабіўшыся нічога, ён зноў адварнуўся да печы і з рукамі палез у прыпечак, куды ссыпаўся жар і дзе заўсёды збіраўся попел. Ён жвава разграбаў попел і, чмыхаючы, пераціраў яго пальцамі. Але як у попеле не было. Толькі горкі пыл, якога ён наглытаўся, непрыемна пяршыў у горле, і немец зачыхаўся. Потым, адкашляўшыся, ён пачаў аглядаць хату. Ён ніяк не мог паверыць гаспадыні, каб у яе не было як, бо добра ведаў з практыкі ў гэтай галіне, што па добрай волі ніхто як не даваў і заўсёды приходзілася іх здабываць, уживаючы розныя метады і прымяняючы ваяцкую хітрасць. Вочы яго затрымаліся на лахманах, што валяліся ў беспарадку на палку і на печы. Са спрытам ката, які заўважыў здабычу, ён лёгка ўскочыў на палок і, злосна мармычучы, параскідаў лахманы па хаце. Але і там як не было.

Тымчасам Ганна, улучыўшы момант, дастала скавараду з першымі аладкамі. Дзеці працягнулі да яе рукі. Маленькая Ядзя закрычала: «Мама, мне першай!»

Немец павёў сінім носам. Пах свежых аладак, відаць, прывабіў яго, бо ў той-жа момант ён апынуўся каля скава-

рады. Паразганяўшы дзяцей, ён выхапіў адну аладку.

— Матка, мне!—загаварыў ён, коўтаючы аладку.

На скаварадзе аставалася яшчэ тры аладкі. Ганна памкнулася раздаць іх дзецям, але немец хапіў яе за руку і паказаў на тапчан.

— Матка, мне!—з пагрозай паўтараў ён.

Збялеўшы, Ганна паклала аладкі на тапчан. Дзеці заплакалі. Ганна глянула ў дзежачку і падумала: «Дзецям яшчэ хопіць, самой ужо такой бяды...» І яна наліла на скавараду новыя чатыры аладкі. Немец тымчасам праглынуў аладку, аблізаў вусы і сеў на тапчан, прагна ўглядаючыся ў дзежачку.

Другую скавараду аладак ён адабраў таксама. Тады Ганна парашыла болей не пячы. Яна паставіла скавараду на прыпечак, а сама з дзецьмі адышлася да стала. Немец скеміў яе намер і грозна крыкнуў, паказваючы на дзежку:

— Матка, мне!

Ганна прыкінулася, што не разумее, чаго патрабуе няпрошаны госць. У яе ўсё гарэла ў сярэдзіне ад жалю і злосці. Яна душылася ад слёз, гледзячы на га-

лодних дзяцей. Але яна рабіла адчайныя намаганні стрымліваць слёзы, каб не паказаць дзецям сваёй пакуты. Аднак дзеці зразумелі з усяго, што аладак ім не дачакацца, і былі так уражаны няшчасцем, што не ведалі, як трымаць сябе: адбіраць у немца аладкі, ці вінаваціць маму, што яна не прагоніць драпежніка, які з рота вырваў у іх доўгачаканья аладкі.

Расправіўшыся з другой скаварадой аладак, немец падскочыў да Ганны, порстка хапіў яе за руку і падвёў да печы, паказваючы жэстамі, што яна павінна рабіць.

Шклянымі непрытомнымі вачыма Ганна абвяла дзяцей, немца і, уздыхнуўшы, паставіла скавараду на самы жар. Супакоены немец сеў на тапчан і зноў пачаў углядацца ў дзежачку. Там, на дне, была яшчэ кучка цеста, і ён, відаць, прыкідваў, колькі яшчэ аладак можна спячы з гэтага цеста.

На жару скаварада ўмомант нагрэлася дачырвана. Ганна выняла яе чапалой, паднесла да дзежкі і рашуча шпурнула немцу ў твар..

Калі апечаны немец падскочыў на тапчане, Ганна, сціснуўшы зубы, з усёй

сілы пачала мянціць яго чапялой па галаве. Збіты з панталыку такім неспадзяваным частаваннем, немец забыўся на аўтамат за плячыма і з ёнкам і скогатам кінуўся да дзвярэй. Ганна дагнала яго. Яна змяніла пераламаную чапялу на таўкач і з першага ўдара палажыла немца каля парога. Ён яшчэ варушыўся, сілячыся ўстаць, але Ганна таўкла яго таўкачом да таго часу, пакуль ён не абмяк і не апруцянеў зусім.

ПІОНЕР ГЕНЯ

I

Калі вайна дакацілася да калгаса, дзе жыў піонер Геня, і ўсё вакол загудзела грымотамі і запалымнела пажарамі,—ён з мамаю перабраўся з хаты ў склеп.

Склеп быў тут-жа, за хатай, на агародзе, між лапушыстага бульбоўніку, які пачынаў ужо цвісці. Побач зелянелі густыя градкі морквы, завязваліся крамяныя качаны капусты, чырванелі бурачныя цыбуры. Была пара росквіту і красавання, пара, калі людзі, любоўна даглядаючы палеткі, цешацца з працы сваіх рук. Але браніраваная нямецкая навала ў той усім так памятны год бязлітасна нішчыла ўсё жывое і прыгожае, адбіраючы ў людзей радасць і ўцеху.

Вечарамі грымоты крыху сцішаліся. Геня выходзіў са склепа, з болем і страхам узіраўся ў ваколіцу, дзе стаяла злавесная зарава ад бушуючых пажараў.

Ў адзін з такіх вечароў ён убачыў слуп агню над сваёй хатай. Сэрца яго моцна закалацілася. Немы крык вырваўся з яго грудзей. З гэтым крыкам ён убег у склеп і сказаў маці. Але, прыдушаная нечуваную бядотаю, маці раптам адранцвела і доўга не магла паварушыцца...

А назаўтра ўсё прыціхла. Вайна адкацілася кудысьці за калгас. Глушэй гудзела зямля ад гарматных выбухаў. Геня вышаў на свет. Перш за ўсё ён убачыў вакол вялікія змены: на месцы шмат якіх хат тырчэлі абкураныя дымам печы, датляваючы, курыліся галавешкі. На вуліцы было поўна чужых салдат у зялёным адзенні, з круглымі каскамі на галовах. Адны з іх з аўтаматамі ў руках ганяліся за курамі і парасятамі, другія, расклаўшы на агародах і нават на вуліцы агні, смажылі на скавародах і варылі ў чыгунах свежыну. Тут-жа стаялі павозкі, матацыклы, розныя машыны.

Насупраць Геня ўбачыў суседку Настулю з рыжым пеўнем у руках. Каля яе ўвіхаліся два салдаты.

— Скулу вам у горла, бандзюгі, а не пеўня!—рашуча крычала суседка.

Немец з лупатымі асавелымі вачыма ўхваціўся за пеўневу галаву і з усяе сілы цягнуў яе да сябе. Дровгі, высокі, паджары салдат наставіў аўтамат.

Геню ахапіў жах. Закрыўшы далонямі вочы, ён адварнуўся, каб не бачыць, як цётка Настуля вось-вось асядзе, прашытая кўлямі...

Раздаўся трэск аўтаматнай чаргі...

Геня вярнуўся назад. Але-ж сядзець у склепе яму і так надакучыла за гэтыя дні. Ён вышаў з склепа і падаўся ў гай—ўлюбёная яго мясцінка, дзе ён часта бавіў час улетку. Гай пачынаўся бадай што за самымі гумнамі. Гэта быў густы зараснік, перамешаны маладымі бярозкамі, алешынамі, лазняком. Несціхана шчабяталі тут птушкі, гудам гудзела розная машкара, танцуючы, пырхалі рознакаляровыя лёгкакрылыя матылькі.

Вайна, якая смяротнымі крыллямі прашумела і над гаем, паламала шмат кустоў, пассякала галлё і лісце. Але гэтае калептва можна было заўважыць толькі зблізку. Здалёк гай здаваўся такім-жа прыгожым і прыябным.

Геня, здавалася, забыўся тут і пра спаленую хату, і пра тое, што ўбачыў на

вулицы. Да яго зноў вярнулася бесклапотнае дзяцінства, спыненае вайною. Вось перад ім пырхнула маленькая птушачка з чарвячком у дзюбцы. Яна прысела на лазовай галінцы, трывожна завярцелася, азіраючыся. «Мусіць, гняздо недалёка», падумаў Геня. Птушачка пакруціла галоўкай, потым пераляцела на другі куст. Цікуючы, Геня крадком падаўся за ёй.

Раптам у насцярожанай цішыні пачуўся прыглушаны цягучы стогн. Геня спыніўся. Асцярожна расхінуў куст. За кустом, уткнуўшыся тварам у траву, ляжаў чырвонаармеец. Доўгі русы чуб яго, падстрыжаны пад польку, упаў на траву. Рукі распасцёрты на ўсю шырыню; ён абняў імі зямлю і раз-по-раз скамечваў і раскамечваў кулакі, драпаючы траву. Акрываўленая правая калашына штаноў ніжэй паясніцы ўсыпана чорным мушыным роем. Побач, справа, ляжала каска.

Чырвонаармеец слаба стагнаў. Відаць было, што ён вельмі пакутваў ад болю, можа нават дажываючы апошнія хвіліны. Геня нагнуўся над раненым. І тут ён заўважыў у яго на пятліцах гімна-

сцёркі па два невялікія квадрацікі
цёмначырвонага колеру.

— Таварыш лейтэнант...—прашаптаў
усхваляваны Геня, асцярожна дакрануў-
шыся да пляча раненага.

Ранены, здавалася, не чуў яго.

— Таварыш лейтэнант... — паўтарыў
Геня.

Ранены ледзь паварушыў галавою.

— Вады... піць...—асмяглымі губамі
прашаптаў ён.

І толькі па стогну і гэтых словах
можна было меркаваць, што ў распла-
станым целе цепліцца яшчэ жыццё.

— Таварыш лейтэнант,—сказаў Ге-
ня,—я зараз. Пацярпіце...

Ён усхапіўся. Галава яго кружылася,
моцна стукала ў скронях. Але калі ён
крыху апамятаўся, дык падумаў, што ў
калгас ісці па ваду далёка і небяспечна.
Можна нарвацца на немцаў і адкрыць
след... Ніхто не павінен ведаць аб ране-
ным камандзіры. Але дзе-ж узяць вады?
Ён успомніў пра канаву за гаем. Мож-
яна яшчэ не зусім перасохла. Ён схапіў
каску і кулём кінуўся за гай.

На шчасце, у канаве яшчэ сям-там
блішчэлі мелкія лужынкi. Геня раскапаў
дно адной лужынкi, паглыбіў яе. Вада

павольна збіралася на дно. Потым ён стаяў, млеючы ад нецярпліваці, калі асядзе каламута. І, не дачакаўшыся, зачэрпаў вады ў каску. «Асядзе ў касцы», парашыў ён.

Калі Геня вярнуўся назад, ранены не стагнаў і не драпаў пальцамі зямлю. Геня пачаў клікаць яго, варушыць. Ранены не адклікаўся.

«Мусіць, памёр, пакуль я чакаў, калі астоіцца вада», падумаў Геня. У распачы ён сеў у галавах раненага, і слёзы самі пасыпаліся з яго вачэй. Яму было горка і да гэтай сустрэчы, а зараз яго чулае дзіцячае сэрца перапоўнілася бо-лем да краю.

Вакол так-жа весела шчабяталі птушкі, дзумкалі чмялі, нібы выцінаючы на цымбалах, кружыліся матылькі... Але ўсё гэта здавалася цяпер Геню лішнім і недарэчным.

Ён доўга сядзеў засмучаны і заплаканы. З думак не выходзіла вайна, чужыя салдаты-ліхадзеі. Успамінаў ён пра бацьку—вясёлага калгаснага брыгадзіра, якога не толькі ён—усе любілі. У першы-ж дзень вайны бацька пайшоў на фронт. Дзе ён цяпер? Можа вось гэтак-жа ляжыць дзе пад кустам, або ў

дыстым полі, і чорныя крумкачы кружацца над ім... Але падобная думка пра бацьку ніяк не стасавалася з яго жывым вясёлым характарам, з яго сме-ласцю і дасціпнасцю. Геню здавалася, што нават смерць не зможа асіліць яго бацьку.

Думкі яго неўзабаве былі спынены: ранены заварушыўся.

— Жыў!—ускрыкнуў узрадаваны Ге-ня.—Таварыш лейтэнант, я вады прынёс. Поўную каску. Яна ўжо састоілася.

Ранены зрабіў намаганне павярнуцца на бок. Але, яму, відаць, было вельмі цяжка зрабіць гэта. Геня памог яму. І калі ранены, счарнеўшы ад болю, крыху павярнуўся, ён паднёс да яго губ каску. Ранены прагна адпіў некалькі глаткоў. Потым галава яго зноў упала на траву.

— Ты адкуль, сыноч?—ледзь пераводзячы дух, спытаўся ранены.

— З гэтага калгаса,—паказаў Геня рукою за гай.

— А тата дзе?

— З фашыстамі ваюе.

— Як цябе зваць?

— Геня.

— Геня... Генадзій, значыць...

Ранены заплюшчыў вочы. Лёгкі воб-
марак заўладаў ім.

— Геня... — зашаптаў ён неўзабаве. —
Я, мусіць, доўга не пражыву. Паклянися
мне, што ты захаваш сцяг нашага
палка... Паклянися самым табе дарагім...

Дрыжкі калючымі мурашкамі пра-
беглі па Геневым целе. Ранены гаварыў
з ім такім тонам, нібы гэта былі чароў-
ныя ўсемагутныя словы-заклінанні.

— Клянуся... — шчыра зашаптаў ус-
хваляваны Геня.. — Чэснае піонерскае...
Клянуся...

Ён запнуўся, не ведаючы, як яму яшчэ
клясціся.

— Досьць, Геня. Ён там, у кусце, ля-
жыць. Схавай яго і нікому-нікому не
кажы. Ваенная тайна. Разумееш?

Геня кінуў галавою. О, ён разумее,
што такое ваенная тайна.

— Як вернуцца нашы — перадасі ім.
Вось і ўсё. Я табе веру...

Геня маўчаў, углядаючыся ў твар ка-
мандзіра. Потым сказаў:

— А я не хачу верыць...

— Вось як... — насцярожыўся каман-
дзір.

— ... што вы памрыце...

Ранены паварушыўся. Пакутная гры-
маса болю ценем прабегла па яго твары.

— Эх, Геня, Геня... Малы ты яшчэ.

— Я не малы. Я — піонер.

— Каб ты быў хірург...—безнадзейна
ўздыхнуў ранены.

— Я ў сангуртку быў пры атрадзе.

— Вось як,—ажывіўся ранены.—І пе-
равязкі рабіць умееш?

— Бінт ёсць у вас?

— У сумцы, Генечка, індывідуальны
пакет.

Геня жвава дастаў пакет, выняў з кі-
шэні свой ножык-складанчык і пачаў
разразаць калашыну.

— Вы толькі моцна не крычыце, та-
варыш лейтэнант... Немцы каб не па-
чулі,—упрошваў ён раненага.

Зрабіўшы, як здолеў, перавязку, Геня
прынёс каску свежай вады.

— Цяпер вам будзе лягчэй. Пацяр-
піце. Я скоро вярнуся,—сказаў ён і знік
у кустах.

II

Ідучы ў вёску, Геня думаў толькі пра
камандзіра. Яму патрэбна дапамога, і
нават вельмі спешна. А чым-жа ён можа
дапамагчы? Сказаць маме? А што зро-

біць яна? Ад мамы думка перакінулася да важатай Мані. І гэтая думка заўдала ім.

Важатая жыла недалёка ад іх. Геня абмінуў свой склеп і спяшаючыся пайшоў па вуліцы. Цяпер ён не думаў пра небяспеку і не зважаў на салдат, якія, відаць, угаманіліся і зараз спалі пад дрэвамі ў садах і агародах.

Як-жа парадзела вёска! Вось месца, дзе была хата дзядзькі Сцяпана. Тут былі шырокія моцныя лаўкі, моладзь вечарамі збіралася сюды спяваць песні і гуляць. Каля хаты старшыні калгаса Якуба яшчэ на-днях расла высокая старая ліпа, шырока раскінуўшы свае густалістыя галіны. На ёй была прымаістравана старая драўляная барана з буславым гняздом. Кожны год вясною на гняздо прыляталі буслы. Стоячы на адной назе, яны весела клекаталі на ўсю ваколіцу, радуючыся ўтульнаму гнязду, вясне і сонцу.

Страшнай зрабілася зараз старая ліпа. Адзін камель і тоўстае галлё, як драбы, тырчэлі на тым месцы, дзе расла прыгожая пышная ліпа. Згарэла і гняздо з малымі буслянятамі...

З трывожным клёкатам кружыліся
зараз старыя буслы над асмаленым дрэ-
вам. «Бедныя, шукаюць гнязда і дзя-
цей», думаў Геня. Сэрца яго сціснулася
ад болю за пакрыўджаных птушак.

Важатую Маню ён знайшоў у старой
варывеньцы, куды перабралася яна з
маткай. Хата іх была цэлая, але зараз
там жылі салдаты, і яны выгналі сям'ю.

Маня сядзела на парозе варывенькі,
чысціла бульбу. Старая маці крахтала ў
кутку на нейкіх лахманах. Геня даве-
даўся, што старую прыбіў немец. Яна
хацела абараніць ад салдата сваю
свінку. Прыходзіў доктар Іван Нічыпа-
равіч. Сказаў, што ў яе адбіты лёгкія і
моцна ўдаран жылот. Немец біў яе пры-
кладам, потым на зямлі — ботамі.

У Мані было сваё гора. Геня глядзеў
у яе чырвоныя затуманеныя слязьмі
вочы і думаў: «Што яна можа параіць
або дапамагчы, калі ёй самой патрэбна
дапамога?» На бялявым Геніным твары
выразна свяцілася засмучэнне і гора.
Маня заўважыла гэта.

— Ты што-небудзь хацеў сказаць, ці
так прышоў? — спыталася яна.

І Геня ўсё-ж не ўтрымаўся, каб не
расказаць ёй пра тое, што яго больш за

ўсё хвалюе. Важатая перастала чысціць бульбу. З шырока раскрытымі вачыма слухала яна апавяданне пра сустрэчу Гені з раненым камандзірам. Калі Геня скончыў, яна ўстала, паправіла на галаве касынку, выцерла вочы і сказала:

— Пасядзі, Генечка, каля мамы. Вада ў кутку. Можа, дачысці бульбу...

— А ты куды?

— Пакуль што — не ведаю...

Праз поўгадзіны важатая вярнулася. Следам за ёю ішоў Іван Нічыпаравіч са сваім чамаданчыкам і палкай у руках. Прывітаўшыся, доктар паставіў чамаданчык, зняў акуляры, прачысціў іх хустачкай, потым зноў адзеў і ўтаропіўся на Геню.

— Ну, сынку, — паціху сказаў ён, — раскажы-ж ты мне ўсё пра камандзіра і яго рану...

Геня пачаў гаварыць. Доктар часта спыняў яго, перапытваў, ківаў галавою, знімаў акуляры і зноў адзяваў іх. Потым сказаў:

— Яго канешне трэба забраць адтуль. Магчыма нават гангрэна... А гэта значыць, без аперацыі нельга.

Заклучэнне Івана Нічыпаравіча не ўзрадавала ні Геню, ні важатую. Як пе-

ранесці раненага, і куды перанесці, калі ў вёсцы поўна немцаў?

— Маня, — сказаў, нарэшце, Геня, — нашу хату спалілі. Мы з мамай жывем у склепе. Туды немцы не пойдучь...

І Маня, і доктар ахвотна згадзіліся з прапановай Гені.

— Іван Нічыпаравіч, даражэнькі, — глянула Маня на доктара, — пасядзіце каля мамы... Цямнее... Мы пойдзем. Выбачайце мяне.

Іван Нічыпаравіч зняў акуляры. Ласкавымі вачыма абвёў Маню.

— Не трэба, дачушка, выбачэнняў. Ці-ж я маленькі, не разумею, што на свеце робіцца? Хто ведае, колькі яно жыць засталася: можа сёння, можа заўтра дойдзе чарга... У бандытаў-жа ні законаў, ні павагі да людзей няма. І таму я павінен спяшацца прынесці хоць якую карысць у гэтай смяртэльнай схватцы з фашызмам. За мяне, дзеці, будзьце спакойны.

У кутку застагнала маці. Маня падышла да яе.

— Што, мамка, цяжка?

— Цяжка, дачушка...

Маня адварнулася. Слёзы душылі яе. Нядобра пакідаць маці ў такі час. Можа

яна, калі вернецца, і не застане яе... Чужы чалавек мусіць закрыць ёй вочы і скласці рукі.

Скрозь шчыліну заката на матчын твар падала шэрае вячэрняе святло. Маня заўважыла: твар хворай мярцвецкі пажаўцеў, рысы яго завастрыліся і выцягнуліся. Вочы запалі.

З жалем і замілаваннем глядзела яна на роднага, блізкага ёй чалавека, душачыся ад нахлынуўшых слёз. А з думак не выходзіў і другі чалавек, якога яна ніколі не бачыла, але які стаў ёй блізкі і родны таму, што змагаўся і за яе, і за маму, і за ўсіх вось такіх-жа сваіх людзей. І нейкая нястрымная сіла ўзнімала яе, адрывала ад маці, клікала на дапамогу таму, хто астаўся тут разам з імі прадстаўніком сваёй Чырвонай Арміі.

— Мамачка,— прагаварыла Маня,— я не на доўга адлучуся. Іван Нічыпаравіч пабудзе з табою.

— Ты зноў пакідаеш мяне? — пра-стагнала маці.

Маня нагнулася і горача пацалавала маці.

— Так трэба, мама... Я не толькі твая дачка. І кліча мяне не толькі твой голас...

Геня з трывогай наглядаў сцэну развітання Мані з маткай. Што, калі Маня астанецца? І што з раненым, якому ён абяцаў вярнуцца зараз-жа. Успомніў ён і сваю маці, якой ён не бачыў цэлы дзень і якая напэўна непакоіцца аб ім. Даваў сябе адчуваць і голад: цэлы дзень ён нічога не еў.

Маня накіравалася да дзвярэй, але Геня спыніў яе, ухапіўшы за руку.

— Ён-жа галодны, Маня...

— Ах, я зусім забылася...

Яна аглянулася вакол. Што-ж ёй узяць? Бульба не зварана. Малака няма.

— Ага, — павесялела яна, — бяжы на агарод, вырві колькі штук марковак і гуркоў, а я хлеба адкрою. Пасля што-небудзь прыдумаем...

III

Позна ўначы ўвайшоў Геня ў склеп. Маці ўжо страціла ўсякую надзею ўбачыць сына. З паўдня яна шукала яго, потым аплаквала горкімі слязьмі, а зараз сядзела адзінокая ў кутку склепа, з трывожнымі цяжкімі думкамі. І як-жа ўзрадавалася яна, калі пачула спачатку знаёмыя крокі, а потым голас:

— Мама, ты дома?

Яна кінулася абнімаць сына, распытвала яго, дзе ён быў і што з ім. Але Геня замест адказу толькі запытаўся:

— Немцы да нас не заходзілі?

— Чаго яны пойдучь сюды, сыноч.

— Ну і добра. Не трэба, мама, каб яны і ведалі пра наш склеп. Пачакай, я зараз-жа вярнуся...

І ён знік гэтак-жа раптоўна, як і з'явіўся. Маці клікнула яго, але ён і не чуў.

Праз хвіліну Геня вярнуўся. За ім ішлі яшчэ людзі. Яны неслі на насілках хворага.

— Мама, — сказаў Геня, — гэта свае. Мы прынеслі нашага раненага камандзіра. Ён будзе жыць у нас...

— Дзетачкі-ж мае, яму-ж тут у склепе мо' нядобра будзе, — затурбавалася маці.

— Нічога не зробіш, цётка Марфа, — азвалася важатая. — Ніхто не павінен ведаць пра яго. А больш патайнога месца ў нас няма.

Раненага асцярожна паклалі на зямлю, падаслаўшы коўдру.

— Пойдзем, хлопцы, — сказала важатая. — А ты, Геня, можа, не спі сёння: пасядзі каля яго...

Калі яны вышлі, маці з газовачкай у руках падышла да раненага і доўга ўглядалася ў яго твар. Ранены моўчкі ляжаў з заплюшчанымі вачыма.

— Малады яшчэ, — сказала яна. — Яму-б доктара... А якую мы раду дамо?

— Доктар прыдзе, мама, — адказаў Геня.

— Ідзі, сыноч, спаць, — ты-ж, нябось, нахадзіўся за доўгі дзень, — сказала маці, сядячы каля раненага.

Але Геню не хацелася спаць. Перажыты дзень усё яшчэ хваляваў яго. І толькі за поўнач ён млява асунуўся на зямлю і заснуў моцным сном спрацаванага чалавека.

IV

Першыя дзён колькі Іван Нічыпаравіч бадай не адлучаўся ад раненага. Мераў тэмпературу, рабіў перавязкі, папраўляў пасцель. Ранены расказваў яму пра сябе, пра сваё жыццё. Завуць яго Барташэвіч, Рыгор Палікарпавіч. Ён настаўнік з Чэрвеньшчыны. Выкладаў у сярэдняй школе батаніку, заалогію і іншыя прыродазнаўчыя навукі. На радзіме ў яго асталася сям'я — жонка і двое дзяцей. Ён часта ўспамінаў пра іх, і ўвечарцы клі-

каў іх па імёнах. Настаўнік Барташэвіч быў камандзірам запаса, і таму на трэці-ж дзень вайны ён ужо веў у бой роту. Апавядаючы доктару пра вайсковыя справы, Барташэвіч ні адным словам не абмовіўся пра сцяг. Пра гэтую тайну ведаў толькі адзін Геня.

Іван Нічыпаравіч шчыра падружыў з хворым. Усё цяперашняе жыццё яго было запоўнена адным — адратаваць ад смерці свайго новага друга.

На пяты дзень раптам узнялася высокая тэмпература. Доктар занепакоіўся. Тэмпература не спадала. Барташэвіч гас і згараў увачавідкі. Пасля гэтага Іван Нічыпаравіч заключыў, што без аперацыі не абыйдзешся. Усе дні ён са страхам чакаў такога моманту. Сам ён не быў хірургам. Але ён быў сельскім доктарам, і яму за доўгую практыку даводзілася мець справу і з хірургіяй, хоць складаных аперацый ён усё-ж не рабіў яшчэ ніколі. Гэта і непакоіла Івана Нічыпаравіча. У горадзе, зразумела, можна было-б знайсці хірурга. Але справа гэта складаная і рызыкаўная.

І Іван Нічыпаравіч адважыўся сам выняць з бядра асколкі... Яму здавалася цяпер, што са смерцю камандзіра яго

ўласнае жыццё зробіцца пустым і лішнім.

... Цэлыя суткі пасля аперацыі Іван Нічыпаравіч не зводзіў вачэй з хворага. І якой-жа была яго радасць, калі назаўтра раніцай тэмпература ўпала. Хвораму стала лягчэй. Ён заснуў і праспаў да поўдня.

Пад вечар Геня прынёс у склеп навіну:

— Каменданту капут! — сказаў ён. — Чэснае піонерскае...

Барташэвіч зацікавіўся навіною. Але хто забіў каменданта — Геня не ведаў. Ён толькі даведаўся, што неўзабаве прыехаў новы камендант і адразу схапілі з вёскі дзесяць заложнікаў — маладых хлапцоў.

Барташэвіч папрасіў Геню паклікаць важатую. З Маняй ён гутарыў адзін на адзін. А назаўтра Геня прынёс у склеп новую навіну: усе заложнікі ўцяклі; варта перабіта...

Так ішлі дні за днямі. Барташэвіч усё часцей выклікаў Маню. Маня асталася сіратаю. Са смерцю маткі яе болей нішто не звязвала з хатай. Яна гарэла жаданнем дзейнасці і помсты фашыстам.

Ужо неяк пад восень, калі на полі слалася першая кволая павуціна і ў паветры закружыўся жоўты ліст, Маня прышла да Барташэвіча з клумкам у руках. Следам за ёю прышоў і Іван Нічыпаравіч, таксама з клумкам і дакторскім чамаданчыкам.

— Гатовы? — сустрэў іх Барташэвіч.

— Гатовы, таварыш камандзір, — паваеннаму адрапартавала Маня.

— Ці не ранавата, Іван Нічыпаравіч, — гаварыў Барташэвіч, устаючы з пасцелі.

Апіраючыся на палку, ён прайшоўся па склепе.

— Прыстану яшчэ... — ківаў ён галавою.

— На руках данясу, таварыш камандзір, — усміхалася Маня. — Я сказала хлопцам, што сёння-ж прывяду вас. Болей чакаць не згаджаюцца. Ды і немцы лютуюць...

— Нядобра ўсё-ж, што камандзір кульгавы. Ды затое памочнікі ў мяне якія... Праўда? — усміхаючыся глядзеў Барташэвіч на Маню і Івана Нічыпаравіча.

— Памочнікаў у цябе, Рыгор Палікарпавіч, ужо бадай каля сотні... — адказаў доктар.

Барташэвіч адзеўся, падышоў да Гені.

— Дзякуй, збавіцель ты мой. Расці вялікі, Генечка, — гаварыў ён, абнімаючы Геню.

У Гені на вачах выступілі слёзы.

— Дзядзя, і я з вамі пайду...

— Вось як. Малы ты яшчэ, брат...

— Зноў малы, — пакрыўдзіўся Геня. —

Вазьміце, дзядзя...

Ён аберуч павіс на шыі Барташэвіча.

— А маці што скажа? — пачаў здавацца Барташэвіч.

— Яна пусціць. Праўда, мамусенька? Я не хачу аставацца з немцамі...

Для маці гэта з'явілася вялікай нечаканасцю. Яна не ведала, што і адказаць ім — Геню і Барташэвічу. Ёй шкада было разлучацца з сынам, але яна добра ведала, з кім і на якую справу ён ідзе. Яна і сама-б згодна ісці разам, ды як-жа ёй прасіцца?.. І яна маўчала.

— Дык што-ж, Марфа Платонаўна? — перапыніў цяжкае маўчанне Барташэвіч. — Можна няхай... Геня хлапец

дасціпны. Памочнікам будзе ў нас.
А сцяг, Геня, цяпер ужо не тайна: ён
будзе сцягам нашага партызанскага ат-
рада.

Узрадаваны Геня, падскокваў, дзя-
куючы Барташэвіча. Маці стаяла моўчкі
і выцірала ражком хусткі вочы. Потым
яна раптам схамянулася і пачала збі-
раць сына ў дарогу.

ПОМСТА

I

Не спаў у тую ноч стары Пракоп. Нясцёрпныя пакуты цяжкім каменем душылі яго грудзі, гарачымі абцугамі сціскалі сэрца, варам-кіпенем апякалі галаву. Апусцелая хата наганяла жуду, прыгнечвала.

Ускінуўшы на худыя плечы куртку-ватоўку, ён вышаў на панадворак і, стараючыся не дыхаць моцна і не даваць волю кашлю, чуліва прыслухоўваўся да трывожных шумаў вераснёўскай ночы. Цемень сляпіла. Яшчэ з вечара паўночны вецер нагнаў дробных хмурынак; цяпер яны застылі ў нерухомасці, густа засланіўшы неба. Толькі дзесьці на ўсходзе жудасна палымнелі водбліскі пажараў.

Там была вайна. Увесь мінулы дзень сюды, нібы прыбоі хваль, даносіліся глухія раскаты гарматных выбухаў. З трывогай і надзеяй прыслухоўваўся Пракоп

да гукаў вайны, стараючыся разгалаць—мацнеюць яны ці слабеюць, набліжаюцца ці аддаляюцца. Але неяк ужо ў шарую гадзіну стала ціха. І ўсю ноч па-нуе над зямлёю гэтая трывожная цішыня, навяваючы неспакойныя думкі.

Ды не толькі аб вайне думкі-мыслі Пракопавы. За хатай, на азяродзе, скрозь чарнату ночы ён, праўда, хутчэй уяўляе, чым бачыць, цёмныя сілуэты людзей, узнятых над зямлёю. Ён не бачыць вярвак, на якіх вісяць людзі, але адчувае іх так, нібы гэта яго ўласная шыя туга заціснута ў пяцлю. Душыць пяцля яго, ой як душыць!

Пракоп выняў з кішэні ватоўкі пастро-нак, абмацаў пяцлю, загадзя зрыхтаваную, і рушыў на прыгуменне.

— Так лепш,—шэпча ён.—Толькі-б не думаць аб іх... Навошта на старасць такая пакута чорная...

А ў вушах гудам-звонам звіняць словы ўнучка: «Дзедка, любенькі, ратуй нас... Дзедка, дапамажы!» А ўнучка... Як яна тулілася да маці і як цяжка было нават спрактыкаваным катам разлучыць іх!..

Пракоп падышоў да вісельні, зняў шапку, апусціўся на калені. Непрытомнымі

вачыма ўтаропіўся ў сілуэты. Губы яго заварушыліся:

— Андрэйка, сыноч! Пачуй мяне, пачуй свайго старога адзінокага бацьку скрозь горы і ўзгор'і, скрозь лясы і пералескі, скрозь палі і пераполлі, — дзе-б ні быў ты, пачуй голас-наказ бацькі: пакуль служаць табе рукі-ногі, пакуль бачаць твае вочы — бі немца, помсці немцу! Адпомсці яму за сям'ю сваю, за сястру, за мяне і за ўсю старану нашу. І не асудзі бацьку свайго, калі даведаешся пра смерць яго нялюдскую...

Пракоп падняўся, падышоў да вісячага трупа ўнука і стаў горача цалаваць яго худыя халодныя рукі і ногі. З тае хвіліны, як не чуе ён вясёлага звонкага голасу свайго ўлюбёнца Валодзькі, — не міл яму ні свет, ні людзі.

Полымя на ўсходзе блекла. Здавалася, хтосьці павольна прыпадаймаў край чорнай коўдры, з-за якой струменілася мяккае святло надыходзячай раніцы.

Развіднялася.

І раптам гу-у-уухх! моцна, адрывіста грывнула на ўсходзе. Пракоп скалануўся, адварнуўшыся ад застыглага ў строгай смяртэльнай позе Валодзькі Гарматны

гул, які прышоў сюды з пачаткам новага дня, разгiпнатызаваў яго, вярнуў прытомнасць. «Ага, не адышлі нашы», мільганула ў думках.

Услед за першым грывнуў цэлы залп гарматных выбухаў. І як здавалася Пракопу, цяпер яны былі бліжэй, чым учора. Як зачараваны, прыслухоўваўся ён да кананады, якая развейвала чорныя думкі, сцішала пякучы боль душы. Чые гарматы страляюць, ён не ведаў, але цяпер ён быў упэўнены, што нашы не адступілі, як выхваляліся ўчора немцы, — яны тут, недалёка, і можа ён і дачакаецца таго часу, калі сваімі вачыма ўбачыць іх, убачыць волю. Ён успомніў каменданта — рыжага, мардастага капітана Шульца. «Шнэль, шнэль», — закалола ў вушах картавае нямчурскае слова, якое дзікім голасам, нібы яго вешалі самога, выкрыкваў камендант каля вісельні.

І вось ён зараз зноў пачуў гэтае слова. Яно даносілася з вуліцы. Пракоп глянуў туды і ўбачыў: над суседнімі хатамі клубіўся густы чорны дым. Енкі і крыкі людзей змяшаліся са стралянінай...

Пракоп вышаў на вуліцу. Там чалавек дзесяць немцаў мітусіліся каля хат, з бутэлькамі і палаючымі факеламі ў руках. Капітан Шульц падганяў салдат. Ярка шугалі падпаленыя імі саламяныя стрэхі, рассыпаючы вакол траскучыя іскры.

З жалем і трывогай глядзеў Пракоп на новае насланне і думаў: «Прасіцца ў недавяркаў болей не буду. Вернецца сын, збудуе хату»... І ён толькі адварнуўся, каб не бачыць салдат з факеламі, якія беглі ўжо сюды. Сэрца балюча зашчымела. У вачах зрабілася цёмна. А калі ён апамятаўся, дык пачуў немы лямант падпальшчыкаў:

— Русь! Русь!

Пракоп аглянуўся — нідзе нікога не было відаць. Толькі над галавой неба рвалася ад грывотаў.

— Шнэль! Шнэль! — пракартавіў побач знаёмы голас.

Каля Пракопа, засопшыся, прабег капітан Шульц. Умомант падпальшчыкі рассыпаліся хто куды, як чарада знячэўку спуджаных вераб'ёў. Магутны і грозны рокат самалётаў, якія віхрам імчаліся бадай над самымі стрэхамі, аглушыў

Пракопа. Прыгнуўшыся, ён падаўся на агарод, да склепа. І тут ён паспеў толькі згледзіць, як спрытна шчоўкнуў у яго склеп тоўсты няўвёрткі капітан Шульц, ратуючыся ад савецкіх самалётаў.

Пракоп забыўся ў гэтую хвіліну аб усім. Вочы яго былі прыкуты да дзвярэй склепа, за якімі стаіўся яго люты вораг, той, хто яшчэ ўчора так фарсіста пстрыкаў фотаапаратам, калі яго салдаты вешалі людзей; той, хто пад страхам смерці забараняў знімаць свае ахвяры з вісельняў і хаваць іх па-людску... А цяпер ён, нікчэмны, дрыжыць там, у Пракопавым склепе, як асінавы ліст, склізкім вужам туліцца да сырой сцяны.

Самалёты нізка кружыліся над вёскай. Гул гарматных выбухаў нарастаў. Ужо нават можна было адрозніць у гэтым гуле густы стокат кулямётнай чаргі.

Пракоп моцна сціснуў кулакі, аглянуўся вакол і, як стаяў, рынуўся да склепа. Спяшаючыся, зашчапіў дзверы на клямку і заткнуў у прабоў дубовы калокзатычку.

— Здыхай-жа тут, кат! — з палёгкай на душы прагаварыў ён.

— Вэр іст дорт? — трывожна забара-
баніў немец у дзверы.

«Зламаць можа», мільганула думка ў старога, і ў тую-ж хвіліну ў яго наспеў план: заваліць чым-небудзь дзверы... На вочы кінуліся драўляныя плашкі, што ляжалі на дварэ. Ён падбег да плашак, схапіў, не выбіраючы, самую тоўстую—адкуль толькі сіла ўзялася! — прывалок і шпурнуў пад дзверы.

Немец лемантаваў. Але ніхто, апроч Пракопа, яго тут не чуў. Салдаты-пад-пальшчыкі былі ўжо далёка за вёскай. Пракоп-жа не прыслухоўваўся, — завіхаючыся, ён цягаў плашку за плашкай...

Калі склеп быў надзейна завален, стары выцер спацелы лоб, паглядзеў на вісельню і прагаварыў:

— Сваімі рукамі павешу ката... Клянуся вам, нявестка і ўнукі! Дачакацца-б толькі...

II

Пракоп не быў ваенным чалавекам і не мог па аддаленай страляніне вызначыць ход вайны. Але па тым, як страляніна гусцела і набліжалася, ён цвёрда парашыў, што немцы адыходзяць.

І ён не памыліўся. У гэты час рэшткі разбітых часцей ворага сапраўды каціліся назад па шляху, што ляжаў кілометраў за тры ад вёскі.

Раптам вуліца гулка задрыжэла і закалацілася, — сухі металічны лязг і скрогат рваў паветра над ваколіцай. Пракоп асцярожна высунуў галаву з-за вушака. Між палаючых суседніх хат ён убачыў танк з ярка-чырвонай зоркай на брані вежы.

— Нашы! Збавіцелі! — з крыкам кінуўся ён наярэймы танку і, замахаўшы рукамі, стаў, як укопаны, пасярод вуліцы. — Сынкі, родныя! — паўтараў ён, не памятаючы сябе ад радаснага хвалявання.

Танк спыніўся. З люка высунуў галаву чумазы хлапец у шлеме.

— Дарогу, дарогу, папаша! Спяшаем, даражэнькі! Немец драпае, даганяць трэба, — адным духам выпаліў танкіст і захлопнуў люк.

Расчараваны сустрэчай Пракоп сышоў у бок. Ён-жа цэлых два гады чакаў гэтага чумазага хлапца, сніў-марыў аб ім... А той праімчаўся, як раптоўны віхор, нават прывітацца забыўся. Крыўда агар-

нула старога. «Гэтак і сын родны прабяжыць міма, махне рукой, калі пазнае, і знікне»... думаў ён, абапёршыся аб шуло.

— Гэй, дзядзька! — раптам абазваўся голас побач. — Падыйдзі сюды...

Пракоп аглянуўся: на суседнім дварэ, цераз вуліцу, стаяла два салдаты ў зялёных шынялях, з аўтаматамі ў руках. Адзін з іх, маладзейшы, высокі, з русай кучаравай чупрынай, якая выбівалася з-пад пілоткі; другі смуглы, сярэдняга росту. «Што за салдаты?» — падзівіўся Пракоп. Ён перайшоў вуліцу, даў добры дзень, як належыць, і з нейкай збянтэжанацю на твары разглядаў незнаёмыя пагоны на зялёных шынялях і зорачкі на пілотках.

— Немцаў у вас няма, дзядзька?—запытаўся салдат з кучаравай чупрынай.

— Не... — няпэўна паціснуў плячыма стары. Потым запытаўся:—А вы... хто-ж будзеце? Па шапках — нібы чырвоныя, а пагоны...

Аўтаматчыкі дружна засмяліся.

— Вось што значыць даўно не бачыліся... Сваіх не пазнаеш. — І яны пачалі тлумачыць Пракопу, што не толькі паго-

ны — сваіх афіцэраў і нават генералаў мае зараз Чырвоная Армія.

З галавы старога не выходзіў камендант. Сказаць ці не? А калі яны маняць усё? І замест каменданта ён дыпламатычна павёў размову аб танку, які толькі што вопрамеццю праімчаўся па вуліцы.

— Ваш ці што? — запытаўся ён у салдат.

— Наш, дзядзька. Немец, бач, драпае па шасе, дык ён наперарэз махнуў. Разумееш?—адказаў маладзейшы. А таварыш яго, углядаючыся ў пакалечаны Пракопаў твар, запытаўся:

— А гэта хто-ж цябе так драпнуў?

Пракоп дакрануўся пальцам да левай шчакі, на якой чырванелася яшчэ свежая рана.

— Памятка камендантава... Пісталетам ударыў, — скупа адказаў ён.

— Вось як, — спачувальна прагаварыў салдат. — Ну, нічога, бацька, знойдзем каменданта, успомнім яму і пра гэта.

З размовы Пракоп пераканаўся, што гэтыя салдаты сапраўды і ёсць тыя збавіцелі, якіх ён чакае, хоць і носяць яны цяпер на плячах пагоны.

— Таварышы, — сказаў ён нарэшце.
— Каменданта шукаць не трэба. Ён тут.
Хадзем!

Рухава ён павярнуўся і падбегам павёў байцоў на свой агарод, на-хаду апавядаючы ім пра гісторыю з камендантам.

Падышоўшы да склепа, Пракоп сказаў:

— Вось тут!

Аўтаматчыкі агледзелі склеп, старанна забарыкадыраваны, і зноў рассмяяліся.

— Ну і замураваў-жа ты яго, дзядзька!
Цяпер-жа буйнакаліберным снарадам не вытурыш яго адгэтуль.

— Дзеля такога, хлопчыкі, і пастарацца не шкодзіла, — адказаў павесялеўшы Пракоп.

І ён тут-жа сам пачаў разбураць сваю барыкаду.

— Гэй, гэр! Як маешся там? — крыкнуў кучаравы салдат, хітра падміргваючы Пракопу.—Як гэта табе пашанцавала, стары? Нам, разведчыкам, і то рэдка ўвабраць удаецца такога важнецкага языка. Усё найбольш драбязя трапляецца. А ты адразу вала за рогі згроб. Відаць стары ваяка.

— Але-ж нешта і духу не падае твой

графей,—умяшаўся ў гутарку другі салдат.—Можа задыхнуўся ў тваім доце?

— Не можа быць, — сур'ёзна прырэчыў Пракоп, адчыняючы дзверы.—Ну, дзе ты там, ваўчуга? Вылазь!

Немец не паказваўся.

— А можа ўцёк? Давай, давай, гэр! Часу няма. У Берлін, бачыш, спяшаемся!—паклікаў кучаравы салдат.

У адказ раздаўся стрэл. Салдат адскочыў у бок; ён падняў уверх левую руку, па кісці якой струменілася свежая кроў.

— Глушы гранатай!—загадаў ён таварышу, вымаючы з сумкі індывідуальны пакет.

Таварыш выхапіў з кішэні гранату і ўставіў капсуль. Пракоп, убачыўшы гэта, як ужалены, падскочыў да яго, загарадзіў сабою дарогу.

— Не, не!—умольна заенчыў ён.—Немец пятлю заслужыў. Вось гэтую!—ён дастаў з кішэні пастронак і паказаў яго байцам.

Аўтаматчык здэтанававуўся, разглядаючы пятлю на вяроўцы. Не разумеючы таямнічага сэнсу ўсёй гэтай справы, Пракопава просьба аднак была, як здавалася яму, зусім слухнай. Разгублена

глядзеў на старога з яго загадачнай вяроўкай і паранены.

— Дык што-ж, — паціснуў плячыма паранены, — агнямёта-ж у нас няма, каб выкурыць...

Пачуўшы слова, падобнае на агонь, Пракоп бліснуў ажыўленымі вачыма.

— Ды чаго добрага — агню хопіць! — сказаў ён і ўмомант кінуўся да гумна.

Праз хвіліну ён ужо нёс, як абхапіць рукамі, барэмя аржаной саломы. Пракопаў «агнямёт» рассяшыў аўтаматчыкаў. Але яны ўсё-ж уважылі яму і згадзіліся праверыць на практыцы гэтую зброю. Неўзабаве салома зашугала ў дзвярах склепа. Пракоп з нецярплівасцю чакаў немца. Але той не паказваўся. І калі салома ўжо дагарала, Пракоп, злосна махнуўшы рукой, зноў пабег да гумна.

— Дарэмна час трацім, — сказаў паранены. — Кідай гранату!

— Старога шкада, — адказаў таварыш. — Ты бачыў яго вочы, калі я дастаў гранату?

— Вядома. Былі-б і ў цябе такія вочы, калі-б ты глядзеў імі столькі часу на немца... Але-ж стары старым, а справа справаю.

Пракоп тымчасам вярнуўся з новым ахапкам саломы.

— Ну, стары, калі і гэты зарад не пажожа, тады прыдзецца пайсці на ахвяры...—сказаў паранены.

Новая куча сухой саломы ярка зашугала на вогнішчы. Полымя абхапіла дзверы і вушакі ды папаўзла ў склеп, цягнучы за сабою густы дым.

Немец усё яшчэ не паказваўся.

— Што за ліха?—непакоіўся Пракоп.—Выходзіць, праўда, немец горш звера: любога звера дымам з нары выкурыш...

Не паспеў ён выказаць развагу, як упарты немец моцна зачмыхаў, душачыся дымам.

— Ага! — падскочыў ад радасці Пракоп.—Даняло! Да нутра воўчага даняло. Давай, давай, даражэнькі гэр! Чакаю-ж я цябе, як бога.

Немец сапраўды не вытрымаў Пракопавага «агнямёту»: страляючы перад сабою куды папала, ён скрозь полымя выскачыў на свет. Чорнамазы баец схпіў яго на прыцэл. Але не паспеў ён націснуць на курок, як Пракоп кінуўся на немца... Баец апусціў аўтамат і паспяшыў Пракопу на дапамогу.

III

Падзея на Пракопавым агародзе хутка абляцела ўсю вёску. Сюды збегліся ўсе, хто дажыў да гэтага шчаслівага дня. І тут-жа, перад вісельняй, з якой у жахлівым сполаху пазіралі на грамаду шульцавы ахвяры, сам сабою ўзнік суд над катам.

Збянтэжаны немец, панурыўшы галаву, стаяў са звязанымі рукамі ў шчыльным акружэнні грамады. Побач з ім стаяў чорнамазы аўтаматчык. Не ад набегу вартаваў ён палоннага: трывожны шум, гнеўныя словы, сціснутыя кулакі людзей, якія сабраліся сюды, маглі вось-вось сапсаваць усю справу, за якую так горача і ўпарта змагаўся Пракоп.

— Слухай, немец Шульц,—адкрыў гэты незвычайны суд Пракоп,—трэці раз я хачу гаварыць з табою. Першы раз я гаварыў з табою два гады таму. Тады нямчур'ё тваё ўварвалася ў маю хату, абрабавала мяне і выгнала з хлева апошнюю кароўку. Я пайшоў да цябе, як начальніка, прасіць абароны і літасці. І ты адказаў мне вось чым...

Стары сарваў з сябе куртку і рубашку і павярнуўся спіною да Шульца. На ху-

дой рабрыністай спіне выразна выступалі цёмныя старыя рубцы пісагоў.

— Бачыш, немец, маю спіну?—Паглядзі на яе харашэнька!

Шульц не падымаў галавы. Ён цяжка соп і тупымі асалавелымі вачыма свідраваў зямлю.

— Паглядзі, паглядзі, немец, на Пракопаву спіну!—трывожна шумелі судзі.—Мы ўважым табе, пракляты, не будзем усе кашуль знімаць. Павер, спіны ў нас такія-ж...

Пракоп адзеў рубашку і загаварыў зноў:

— Два гады я хадзіў са сціснутымі зубамі, каб не гаварыць з табой, але ўчора не стрываў. Ты сам прывёў да мяне сваіх катаў і загадаў ім павесіць на агародзе маю нявестку і ўнукаў за тое, што сын мой не захацеў быць тваім нявольнікам, а стаў партызанам. Я маліў, прасіў цябе, кат, не губіць хоць дзетак бязвінных. І ты адказаў мне вось як...

Пракоп дакрануўся рукою да левай пакалечанай шчакі.

— Глядзі, немчура, глядзі, гадзюка падкалодная!—цясней сціскаючы круг, крычалі жанчыны.

Наперад прабілася высокая, яшчэ маладая, жанчына з глыбока ўпалымі вачыма.

— Ты памятаеш, гадзіна, майго сына Юліка? — глытаючы слёзы, пачала яна. — Яму было толькі дзесяць месяцаў, ён плакаў ад голаду. — А твае паганя сабакі застрэлілі яго, каб не перашкаджаў ім спаць...

Яе перапынялі другія, і сярод агульнага ўзбуджанага шуму рэзка вылучаўся голас:

— А дачушку маю Ульянку памятаеш? Праз цябе яна налажыла на сябе рукі...

Жанчына не дагаварыла: моцныя рыданні задушылі яе голас.

Пракоп супакоіў жанчын.

— А зараз я трэці раз хачу гаварыць з табой, немец Шульц, — з пагрозай сказаў ён. — Глядзі мне ў вочы, звярына, і адказвай.

Немец паранейшаму стаяў панурыўшы галаву. Пракоп ступіў да яго і кулаком ударыў у падбародак.

— Вось так трымай сваю паганую морду перад людзьмі. Хто зваў цябе сюды, на нашу зямлю? Не лыпай дурнымі зрэнкамі, адказвай! Хто даў табе права разбураць і паліць наш край?

— Адказвай, немчура! Адказвай!—гукалі з грамады.

— Хто даў табе права вешаць і забіваць нас? Кажы, немец!

Пракоп выцер рукавом спацелы лоб, абвёў людзей вачыма.

— Скажыце, людзі добрыя, якую кару заслужыў немец-душагуб?

— Смерць!—у адзін голас вырвалася з дзесяткаў грудзей.

— А якую смерць?

Галасы змяшаліся, загудзелі гудам. Кожны даваў сваю парадку. Тады Пракоп выняў з кішэні пастронак і сказаў:

— На гэтай вяроўцы я хацеў знайсці збавенне ад немца. А чаму? Не вам аб гэтым казаць. Выратавалі мяне вось яны,—паказаў ён на байца.—Але нутро маё гарыць агнём пякельным і не будзе мне супакою на зямлі, пакуль на гэтай вяроўцы не павісне мой вораг... Як, людцы, уважыце маю просьбу?

— Уважым, уважым!—дружна загаманілі вакол.

Пракоп нізка пакланіўся грамадзе, адзеў шапку і спакойна накінуў пятлю на тоўстую шульцаву шыю.

Немец падскочыў, як ашпараны,

смешна залыпаў вачыма і забалбатаў,
шукаючы спачування:

— Гітлер капут! Гітлер капут!

Пракоп шмаргануў за вяроўку і
цвёрда сказаў:

— Проша, пане Шульц! Дачакаюся я,
што вось так павядуць людзі на шыбені-
цу і твайго капутнага Гітлера. Да-
чакаюся!

СЫН

Ніколі за гэтыя неспакойныя гады так не хваляваўся капітан Міхаіл Іванавіч Азаркевіч, як зараз, пераступаючы парог дзіцячага дома. Стаяла ліпеньская спёка, а капітан адчуваў холад ва ўсім целе.

У пакоях было шумна. Дзеці бегалі, крычалі, складалі з кубікаў розныя хітрыя пабудовы, вазілі ў аўтамабілях лялек, ляпілі з гліны танкі і гарматы.

Капітан спыніўся ля дзвярэй. Дзеці заўважылі яго. Прыціхлі, як па камандзе, нясмела, але з цікавасцю разглядаючы камандзіра з бліскучымі ордэнамі на грудзях, з чырвонай зорачкай на шапцы і срабрыстымі маленькімі зорачкамі на пагонах.

Потым адзін хлопчык заміргаў вачыма, выцер рукавом носік і падаўся наперад.

— Дзядзька, ты чырвоны?—праспяваў ён тоненькім слабым галаском.

— Чырвоны, сынку, — адказаў капітан.

— А ты не мой тата?

Капітан моўчкі разглядваў хлопчыка. У яго сына былі беленькія, як лён, віхрастыя валасы, блакітныя, як пралескі, вочы. Тады яму было два гады.

Гэта ўсё, што ён памятае. Такім у памяці жыве яго маленькі Віця. Гэты-ж хлопчык, што глядзіць на яго дапытлівымі вочкамі, хоць і бялявы.—ні кроплі не падобны на вобраз сына, які ён тры гады носіць у сэрцы.

Стрымліваючы хваляванне, ён адказаў хлопчыку:

— Але, дзіцятка, я тата, а чый, дык і сам не ведаю...

— А дзе мой тата? Чаму ён не ідзе?— настойліва дапытваўся хлопчык.

— Твой тата прыдзе,—пагладзіў ён хлопчыка па гладка астрыжанай галоўцы.

Хлопчык адчуў халоднасць у словах капітана і, зажурыўшыся, адышоўся да сваёй калясачкі.

— А Віця ў вас ёсць, дзеці?—спытаўся капітан, трацячы апошнюю надзею.

— Я — Віця, дзядзька!

Перад капітанам стаяў крыху большы хлопчык, але чарнявы. Рукі яго былі вымазаны ў гліну.

У пакой увайшла кіраўніца дома.

— У нас два Віці, таварыш ваенны, — сказала яна. — Гэты і вунь той, беленькі.

Яна паказала на хлопчыка, знаёмага капітану.

— І ўсе?

— Быў яшчэ трэці, ды памёр нядаўна.

Перамагаючы ўстрывожанасць, капітан запытаўся:

— А як прозвішчы іх?

Кіраўніца назвала прозвішчы. Ніводнае з іх яму нічога не сказала.

— Па прозвішчу вы не шукайце, — сказала кіраўніца. — Прозвішчы шмат якім дзецям давалі мы самі: яны ў нас з розных дамоў і садоў, і беспрытульных шмат...

«Значыць, мой Віця той, што не дачакаўся мяне», падумаў засмучаны капітан. Тры доўгія гады ён думаў пра сына, пакінутага ў гэтым горадзе. Ён марыў аб ім, сніў начамаі... І як рваўся ён сюды зараз з першымі часцямі. Як шмат надзей цяплілася ў бацькаўскім сэрцы яшчэ ўчора, калі ён дабіваў з сваімі байцамі рэшткі фашыстаў на ўскраіне горада. Усе гэтыя гады ён пісаў жонцы, эвакуіраванай у тылавы раён: цярпі, дарагая, мы яго знойдзем...

А зараз... Ён абышоў усе ўцалелыя дзіцячыя дамы і прытулкі. У іх засталася пяць Віцяў. Але ні ў адным ён не знайшоў ніводнай знаёмай рысы свайго роднага Віці. Праўда, беленькі хлопчык, той, што гутарыў з ім...

Расчараваны і засмучаны, капітан развітаўся з дзецьмі. На душы ў яго было пуста. Ён вярнуўся ў часць, якая затрымалася часова ў гсрадзе, і паслаў тэлеграму жонцы. «Матчына сэрца не памыліцца»,—думаў ён.

Ніна Андрэеўна, капітанава жонка, не дачакалася тэлеграмы: яна выехала ў свой родны горад, як толькі пачула вестку пра яго вызваленне.

У першым-жа дзіцячым прытулку, куды яна трапіла, ёй казалі, што хлопчыка Віцю шукаў два дні таму назад адзін капітан. Па тым, як апісалі яго выгляд, Ніна Андрэеўна пазнала мужа.

І яна не ведала зараз, што і рабіць: шукаць мужа, або сына. У каменданта горада ёй казалі, дзе спынілася часць. І яна пайшла туды.

Першыя словы пры сустрэчы былі пра сына. Ніна плакала, праклінаючы сваю

камандыроўку, у якую яна паехала перад самай вайною. Праз гэта яна страціла Віцю, бо вярнуцца назад, забраць сына ёй ужо нельга было...

Муж не мог змаўчаць пра вынікі сваіх пошукаў. Ніна глядзела на яго засмучаны абветраны твар, на чырвоныя ад бяссонных начэй вочы, і сэрца яе сціскала ад болю і за сына, і за пакуты мужа. Яна ведала, як любіў ён свайго Віцю.

— Эх, Ніначка, каб гэта быў наш Віця, хоць такі, худзенькі, замораны, — уздыхаў капітан.

— Я пазнаю, Міша... Мне-б толькі глянуць...

Цьмяныя, але жывучыя ў дзіцячай душы, успаміны пра бацьку растрывожылі Віцю. Гульні ў яго не ладзіліся. Хутка ён зусім засумаваў. Ён пачаў цурацца дзяцей і бавіць час адзін дзе-небудзь у кутку, у калідоры, або на агародзе ў лапуху. «Дзе-ж мой тата і мама?—думаў ён.—Чаму яны так доўга не прыходзяць?» ... «Мама»,—якое гэта салодкае, ласкавае слова.. Ён ужо не памятае твару мамы,—гэта было так даўно, калі ён глядзеў на яе твар і радаваўся яму. Але не

мог ён забыцца першага ў яго мове слова «мама».

Калі капітан прышоў у дзіцячы дом з жонкаю, дзеці паранейшаму абступілі яго. Ён быў ужо ім знаёмы, і яны смела цягнуліся да яго ручкамі, каб пакратаць бліскучыя ордэны.

Ніна з трывогаю ўзіралася ў дзяцей, стараючыся знайсці і разгадаць хоць адну знаёмую родную рысу. Капітан не зводзіў з яе вачэй. Дзеці нешта шчабяталі яму, аб нечым пыталіся, але ён нічога не чуў і не бачыў, апроч жончынага твару.

— Міша, — сказала нарэшце жонка, — я не бачу яго...

Капітан абвёў цяжкімі вачыма дзяцей.

— А дзе-ж Віця беленькі?—са здзіўленнем запытаўся ён.

Дзеці кінуліся шукаць Віцю. Знайшлі яго на агародзе. Віця ўбачыў дзядзьку, які не прызнаў яго за сына, украдкі, з-пад ілба глянуў на высокую незнаёмую цёцю і апусціў вочы.

Ніна стаяла, як скамянелая. Вачыма і сэрцам шукала яна знаёмага аблічча свайго Віці, а вобраз худзенькага хлопчыка мільгаў перад ёю, зліваючыся з усімі іншымі такімі-ж...

Ніна глянула на мужа, які з трывогай чакаў яе мацярынскага прысуду, і, нарэшце, схамянуўшыся, рашуча кінулася да хлопчыка.

— Віцька, сыноч...

— Ты мая мама? — перапытаў хлопчык, моцна абвіваючы рукамі шыю жанчыны.

— Твая мама, твая, Віщечка...

Слова «мама» сагрэла хлопчыка ласкай і шчасцем.

— Чаму-ж ты так доўга не прыходзіла? Я чакаў цябе...—весела шчабятая ён, мацней сціскаючы маму, нібы баючыся адарвацца ад яе.

Праз хвіліну новая шчаслівая сям'я пакінула дзіцячы дом.

.....

НЯМЕЦКІЯ ЦУКЕРКІ

I

— Грыша, фрыцы сышлі ўжо? — уба-чыўшы цераз плот свайго закадычнага дружбака, упоўголаса запытаўся Віця.

Грыша толькі што вышаў з хаты. Спыніўшыся на ганку, ён збіраўся з думкамі, чым-бы яму заняцца. Перад ім быў доўгі летні дзень. Ён ужо намерыўся быў спярша падацца да Віці, як пачуў яго голас.

— Сышлі. Няхай яны ногі паломяць, — з сталаю развагаю адказаў Грыша.

— Ну то і добра. Ад нас таксама звалакліся. Яны цяпер да вечара не вернуцца.

— Каб яны назусім звалакліся, от тады было-б добра... А так набігаюцца за дзень, як сабакі, а вернуцца, дык злыя, што ваўкі.

Віця лёгка пераскочыў цераз нізкі паркан і апынуўся на дварэ побач з таварышам. Абодва яны былі роўныя і па

гадах, і па росту. Толькі Віця быў бледны і худзенькі, з віхрастым, даўно нястрыжаным чубам, а Грыша камлюкаваты, з шырокім скуластым тварам; круглая, як рэпа, галава яго стракацілася ад разор няроўнай саматужнай стрыжкі, відаць, «авечымі» ножніцамі. Было ім на выгляд гадоў па дванаццаць.

— У вас дома хто ёсць?— таямнічым голасам спытаўся Віця.

— Я адзін.

— Ну то і добра.

— А што?

— Так сабе, — няпэўна адказаў Віця, засоўваючы руку ў глыбокую кішэню шарачковых штаноў. Не вымаючы рукі, ён аглянўся, ці не відаць каго, і дадаў: — Хадзем лепш у клець...

Грыша не прарэчыў. Матнуў сваёй круглай галавою ў знак згоды і памкнуўся ісці, але Віця спыніў яго:

— А хату замкнуў?

— Не.

— Замкні лепш.

Грыша замкнуў дзверы доўгім ключом, які праходзіў праз вушак, потым заткнуў ключ пад крокву страхі.

Клець, куды прышлі хлопцы, была прыбудавана пры гумне трысценню. Зімою сюды ссыпалася мякіна і пацяруха для каровы. Тут-жа валяліся і розныя гаспадарчыя прылады. Гэта было самае зацішнае месца на сядзібе, куды з старэйшых рэдка хто заглядваў, і хлопцы даўно аблюбовалі яго для сваіх сакрэтных сходак і спраў. Зараз тут, далей ад людскога вока, можна было памарыць уголас аб шмат якіх рэчах, што цікавілі малых. Не першы дзень ужо хлопцы ломяць галаву над тым, як знайсці ім партызан, або што-б такое прыдумаць, каб пазнішчаць немцаў, якія запаланілі іх калгас і ўводзяць тут свае фашысцкія парадкі. Марачы, яны не раз вынаходзілі розныя цудоўныя гарматы, якія самі не толькі раз'язджаюць па зямлі, але і страляюць толькі ў немцаў, а нашых ніводнага чалавека не зачэпяць. І ніякая сіла не можа ні спыніць, ні разбіць гармат. Спрабавалі яны ствараць у сваім дзіцячым уяўленні і такіх казачных асілкаў, якія не баяцца ні бомбаў, ні снарадаў. Бомбы і снарады адскокваюць ад іх, як мячыкі. А што да куль, дык асілак на іх і ўвагі не звяртае. Самі-ж асілкі ходзяць па заняволеных гарадах і

калгасах, і дзе толькі ўбачаць немца, — раздзіраюць, як жаб.

Прыемна снаваць такія прывабныя мары. Калі-ж гарачая фантазія астывала, хлопцы цішком, з палёгкай на душы, паглядалі ў цёмны куток клеці, дзе пад рэшткамі леташняй мякіны і пацярухі ляжыць, стаіўшыся ў зямлі, самы сапраўдны ППШ, знойдзены імі ў бары пасля адступлення нашых. Як зачараваны талісман, гэта рэальная, не казачная зброя бадзёрыла іх і напаўняла нуднае жыццё нечым светлым, радасным. Яны ўспаміналі сваю родную Чырвоную армію, сваіх бацькоў-чырвонаармейцаў, прыгадвалі вясёлыя бесклапотныя дні былога шчаслівага жыцця ў калгасе, у школе, у піонерскім атрадзе. Минула толькі якіх два месяцы, як прышлі да іх у калгас чужыя салдаты ў зялёных фрэнчах і шынялях, а здавалася прайшло шмат гадоў, і былыя дні ўспаміналіся цяпер, як цудоўная казка.

Зачыніўшыся ў клеці, хлопцы паселі ля сцяны. Грыша з цікавасцю сачыў за адтапыранай кішэняй свайго таварыша. «Відаць, знайшоў нейкую важную зброю», думаў ён.

— Цяпер можна,—з таемнасцю змоўцы загарварыў Віця. — Заплюшчы вочы і разяў рот...

І хоць размова Віцява крыху не вязалася з тым, аб чым думаў Грыша, ён усё-ж паслухмяна і добрасумленна выканаў загад. Усміхваючыся, Віця выняў з кішэні нейкую прадаўгаватую рэч, уверчаную ў бліскучую алавяную паперку, спрытна разгарнуў яе і, сказаўшы «раз, два, тры!», укінуў Грышку ў рот. Той сціснуў у зубах салодкую, як мёд, цукерку і, ззяючы ад задавалення, са смакам пачаў жаваць яе.

— Дзе ты ўзяў?—спытаўся ён, праглынуўшы цукерку.

— Фрыцы не даелі, на сталe пакінулі—аж цэлых пяць штук. На яшчэ адну. І мне дзве астанецца, бо адну я ўжо з'еў. От-жа смачныя, брат! У роце растаюць.

Расправіўшыся з цукеркамі, Віця сказаў, кіўнуўшы галавою ў куток клеці:

— А цяпер давай паглядзім: можа заржавеў...

— А калі яны скоро вернуцца?

— Чаго? Яны, мусіць, паехалі партызан шукаць. Нешта ўсё гаргаталі, адыходзячы, ды ўспаміналі «партызан»...

— Што ты кажаш? — захваляваўся
Грыша.

— Сам чуў на свае вушы.

— Каб ведаць, дзе нашы... Мы-б ім
хоць перадалі як...—пашкадаваў Грыша.

— Мы-б тады ім лепш аўтамат адда-
лі, — разважаў Віця. — А так ляжыць
дарэмна. Яшчэ заржавее...

Хлопцы рукамі адкапалі мякіну, раз-
грэблі мяккую зямлю зверху і дасталі з
ямкі ўкручаны ў стракатую пасцілку па-
кунак. У пакунку аказаўся аўтамат. Яны
ўважліва агледзелі густа змазаны ствол,
затвор, дыск з патронамі і асталіся зда-
воленыя: іржы не відаць было. Пасля
гэтага яны зноў пачалі марыць аб тым,
як звязацца з партызанамі і перадаць
ім сваю знаходку. Ніхто з старэйшых
іхняга сакрэта не ведаў. Грыша настой-
ваў на тым, каб сказаць каму. Віця не
згаджаўся. Ці можна быць упэўненым,
што гэты старэйшы дапаможа? Яшчэ
загадае немцам аддаць, — тады бяда.
Немцы-ж з першых дзён вывесілі аб'яву,
у якой пагражаюць шыбеніцай усім, хто
не здасць зброю.

— Аддаць трэба толькі партызанам, —
даводзіў Віця.

— Дзе іх знойдзеш? — заклапочана перапытваў Грыша.

— Трэба шукаць...

— Але-ж яны можа дзе за дваццаць ці пяцьдзесят кілометраў... Справа сапраўды не простая. У сваім барку, што сінеецца тут-жа за калгаснымі навозамі, партызан не чуваць. Хлопцы-ж там часта бываюць. А што робіцца далей, у вялікім лесе, — хто можа ведаць. Ісці туды, па-першае, боязна, па-другое, маткі не пускаць.

Нацешыўшыся з аўтамата, яны зноў старанна загарнулі яго ў посцілку і захавалі ў тым месцы, дзе ён і быў. Потым пайшлі займацца сваімі штодзённымі справамі. Маткі іх і Грышава старэйшая сястра працавалі ў полі. Над калгасам немцы паставілі свайго старасту і паліцаяў. Паліцаі хадзілі са стрэльбамі і дубінкамі, усюды заглядвалі, шнарылі, вынюхвалі, ва ўсё ўмешваліся. Цяпер яны тырчэлі больш на полі, як прыганятыя. Хто спрабаваў супраціўляцца нявольні, яны білі дубінкамі і адводзілі ў воласць да пана каменданта. Адтуль яшчэ ніхто назад не вярнуўся...

З першых-жа дзён у іхнім калгасе атабарыўся нямецкі атрад па ахове да-

рог: побач праходзіла чыгунка і шасе. Ужо некалькі дзён, як немцаў пачалі даймаць партызаны. Пад адкос паляцелі цягнікі. На шасе рвуцца міны і ўзлятаюць у паветра грузавікі... І немцы хадзілі панурыя і лютыя, як ваўкі.

II

Сонца было на захадзе. Яго доўгія мяккія праменні слаліся па зямлі коса і малявалі цыбатыя нязграбныя цені ад будынкаў і дрэў. Быў канец жніўня; у паветры сям-там плавалі на сваіх кво-лых цененькіх красенцах павучкі — прадвеснікі блізкай восені. Лёгкі ветрык пяшчотна калыхаў красенцы, рассейваючы іх па колкім іржэўніку, па-платах, кустах. У прыродзе хоць яшчэ і невы-разна, але ўжо вызначаўся пераход з лета на восень. Палі бадай апусцелі. Толькі дзе-ні-дзе тырчэлі дзялянкі поз-най ярыны, як забытыя гаспадарамі палосы.

Віця накапаў бульбы і стаў варыць яе тут-жа на агародзе. Ён разлічваў да прыходу маці ўправіцца з работай, каб потым разам павячэраць. Жылі яны ця-пер у меншай палавіне хаты, якая звы-

чайна службыла кладоўкай для розных хатніх рэчаў. Чыстую большую палавіну займалі немцы. Там жылі афіцэр з атрада і яго дзяншчык.

Першымі вярнуліся немцы. Тлусты афіцэр, на-хаду расшпільваючы гузікі мундзіра, падаўся проста ў хату; яго высокі, хударлявы дзяншчык спыніўся ля ганка, водзячы вакол доўгім носам. На дварэ было пуста, і нішто, відаць, не затрымала яго ўвагі. Злосна чмыхнуўшы, ён крута павярнуўся назад і павольна пайшоў вуліцаю. Раптам ён спыніўся супроць двара, дзе жыў Грышка. Грышка ў гэты час карміў ля ганка сваю курыцу рабку крошкамі хлеба. З чарады курэй яна асталася адна, і Грышка песціў яе сваімі клопатамі і ўвагаю. Салдаты, якія стаялі ў іхняй хаце, зараз цягалі курэй і ўсякую жыўнасць з суседніх двароў, маючы на ўвазе, што здабыча на сваім дварэ іх не міне.

Дзяншчык увайшоў на двор. Рабка згледзела чужога чалавека і пырхнула ў падваротню хлева, дзе ў яе было сядла. Дзяншчык нешта забалбатаў да Грышы, паказваючы на хлеў. Грыша здагадаўся, аб чым ідзе рэч, але не кратаўся з месца: ён не спадзяваўся, што немец з

другога двара паквапіцца на яго рабку, калі салдаты з іхняй хаты яе абыходзяць. Але немец зняў з пляча аўтамат, адчыніў вароты. Курыца масцілася ўжо на сваёй жардзіне, жмурачы вочы. Немец выстраліў. Рабка звалілася вобземлю. Ён падняў яе за ногі і, ухмыляючыся, жвава падаўся з двара, міма збянтэжанага Грышы.

Сонца закацілася за лес. Цемень згушчалася ўвачавідкі. З поля пачалі ісці калгаснікі. Прышла, нарэшце, і Віцява маці. Змораная і галодная, яна адразу прысела ля тлеючага вогнішча, дзе на трыножцы стаяў чыгунок зваранай бульбы. Елі яны моўчкі, як звычайна, хмурыя і сумныя.

Яны яшчэ не скончылі вячэры, як на агарод да іх прышоў дзяншчык. Ён загадаў ім зараз-жа падняцца і ісці да пана афіцэра.

Афіцэр сядзеў за сталом, уплятаючы засмажаную курыцу. Чырвоны твар яго, здавалася, гарэў ад сытасці і віна, бутэлька якога стаяла перад ім. Ён еў павольна, не адводзячы вачэй ад стала. Віця з маткаю спыніліся пры ўваходзе, чакаючы, што скажа ім пан афіцэр.

Праз поўгадзіны афіцэр расправіўся з

курыцаю, выцер хустачкаю рот і глянуў на ўвайшоўшых.

— У вашым доме,—загаварыў ён лянi-ва, — мяне абакралi... Я не хачу і не буду займацца следствам, хто пакраў мае цукеркі. Суд адбудзецца заўтра каля вi-сельнi на вашым агародзе.

Перавёўшы асалавелыя вочы на дзяншчыка, ён дадаў:

— Заперці арыштаваных у кладовую і паставiць варту.

Дзяншчык лiха казырнуў. Абамлелыя Вiця і мацi маўчалi.

III

Аб тым, што здарылася з Вiцем, Грыша даведаўся толькі ранiцай, калi на агародзе салдаты ўжо ставiлі слупы для шыбенiцы, а пад вокнамі стараста з палiцаямi выгуквалi грозны загад пана афiцэра ўсiм збiрацца на месца пакарання злачынцаў, зрабiўшых замах на ўласнасць германскай iмперыi...

Падзея гэтая так уразiла Грышу, што ён з немым крыкам кiнуўся з хаты прэч. Мацi ведала, якiя шчырыя дружбакi былі Грыша і Вiця, і яна не здзiвилася такой уразлiвасцi сына. У яе самой падкошвалiся ногi, млела ўсё ў сярэдзiне,

хоць яна і не верыла ў сапраўднасць таго, што адбывалася. Можна гэта проста так сабе гавораць... Яна паспрабавала падыйсці да суседчынай кладовай, каб хоць праз дзверы запытацца ў яе самой, аб чым гэта трывожна загаварылі людзі. Але немец-вартавы наставіў аўтамат, пагражаючы спусціць курок. Яна адышлася, села на сваёй прызбе і, скамянелая, сачыла за работаю салдат.

Грыша ў хату не вярнуўся. Ён зайшоў у клець, зашыўся ў цёмны куток і плакаў шчыра, несціхана. Гэта-ж ён таксама еў тыя праклятыя нямецкія цукеркі. Ён дакараў сябе са строгасцю няўмольнага суддзі, чаму яму не прышла тады думка параіць сябру занесці назад хоць рэшту цукерак. Можна-б не такая страшная кара спасцігла Віцю, калі-б яны не ўсе цукеркі паелі... І што цяпер будзе? А мо' Віця сказаў ці скажа і пра яго? Тады павесяць іх разам... Жудасць сціскала галаву ад такой думкі. Але, крыху паразважыўшы, ён падумаў, што можа яно лепш паміраць разам. Як-жа ён будзе без Віці? Ды чаму толькі ён павінен прыняць пакутную смерць? Ён-жа з'еў толькі на адну цукерку болей.

Праз шчыліну клеці Грышу добра ві-

даць было, што робіцца на агародзе. Вось салдаты ўстаўляюць ужо другі слуп і засыпаюць яго зямлёю... Вось двое з іх прыстаўляюць да слупа драбіны і прыладжваюць перакладзіну... Бесклапотна нешта гергечуць, ухмыляюцца. Ём весела. Павесіць Віцю ім усёроўна, што растаптаць казюльку. Агідныя каты! Яны відаць Грышку, як на далоні. І раптам яму, нібы малатком цюкнула ў галаву: «Забіць іх!» Ён глянуў пад ногі, дзе ўсяго на якія сантыметраў дзесяць у зямлі ляжаў заветны ППШ. Варта толькі дастаць яго, навесці праз шчыліну... Заманлівая думка на момант адагнала роспач і нуду.

Грышка хутка раскапаў зямлю, дастаў пакунак. Разгарнуў яго, як учарашнюю цукерку, пакруціў аўтамат у руках. Страляць яму было не ўпершыню. Як і кожны цікаўлівы падлетак, ён даўно ўжо ведаў усе тонкасці гэтай справы. Да вайны ў барку быў лагер, дзе камандзіры і байцы адбывалі зборы, і, вядома, хлопцы былі там частымі гасцямі.

Ён прытуліў аўтамат да шчакі. Пякучыя слёзы градам пасыпаліся з яго вачэй. Ён развітваўся з аўтаматам, як з бліжнім сябрам. Усе яго мары пра дзівос-

ныя гарматы, пра цудоўных асілкаў канчаліся.

Перш, чым разрадзіць аўтамат, ён акінуў вокам месца мяркуючы, як-бы прастрачыць не аднаго якога ката, а ўсіх. Тым больш, што іх было толькі чатыры чалавекі. Але тут ён убачыў, што на агарод збіраюцца калгаснікі, якіх гоняць паліцаі. Ён стаў углядацца ў знаёмыя твары — у апошні раз хоць паглядзець на іх. А дзе-ж маці? Вось вышлі яго дзядзькі па матцы Сымон і Пятрок, вось брыгадзір іхняй брыгады Тодар... Усе такія блізкія, родныя. Як-жа іх пакідаць?.. Ён ясна ўяўляў сабе, што як толькі націсне на курок, дык не толькі немцаў—заб'е і сябе. Яны-ж, вядома, не даруюць яму.

На суседнім, Віцевым, дварэ паказалася постаць афіцэра з тоўстаю сігараю ў зубах. Грышка толькі цяпер успомніў пра яго. Гэта-ж яго афіцэрскія цукеркі. Гэта-ж ён аддаў загад вешаць Віцю. Пракляты вяпрук! Уся злосць, боль і нянавісць Грышавы перакінуліся раптам на гэтага самага галоўнага ката. І ён тут-жа рашуча навёў прыцэл на афіцэра, каб уляпіць яму ў сыты жывот поўны дыск

свінцовых цукерак. Няхай толькі падыйдзе бліжэй.

Афіцэр махнуў рукою да вартавога, а сам паважна накіраваўся да гатовай шыбеніцы. Паліцаі замітусіліся, адганяючы народ, каб даць пану афіцэру шырэйшы праход. Людзям можна было глядзець толькі здалёк і вучыцца нямецкаму парадку. Яны павінны дрыжэць не толькі перад немцамі, але і перад усім нямецкім. Дзеля гэтага і прыдуманая была афіцэрам чарговая шыбеніца.

ЛЯ шыбеніцы афіцэр спыніўся, ківаючы галавою. Відаць, спадабалася яму работа салдат, бо тыя зылі ад задаволенасці, круцячыся перад начальнікам.

Неўзабаве вартавы гнаў перад сабою ахвяры. Віця ішоў са спушчанай уніз галавою, як вінаваты. Маці трымала каля вачэй белую хустку.

«Віцька, братка! — вырвалася з Грышавых грудзей. — Мы-ж яшчэ ўчора збіраліся з табою шукаць партызан, каб аддаць ім аўтамат. А цяпер не трэба, Віцька. Я сам умею страляць. Ты гэта ўбачыш, Віцька. Глядзі!»

Грышка нацэльваўся ў афіцэра, акружанага немцамі. І калі той крыху падаў-

ся ўперад, доўгая чарга прыглушаным пошчакам пасыпалася па клеці. За некалькі секунд пружына дыска выпрасталася, і раптам стала ціха...

Віця ўзняў галаву. Перш яму здалося, што немцы страляюць па іх. Але вось натоўп шарахнуўся ў бок двара, і ён з маткаю ўмомант апынуліся сярод сваіх людзей. Вартавы пакінуў іх і шпарка прабіраўся наперад. Хтосьці ўдарам каменя зваліў яго на зямлю... Віця ўбачыў, што на тым месцы, дзе стаяла шыбеніца, курчыўся афіцэр, валяліся распластаныя салдаты.

— У лес уцякай. Ратуйся!—пачуў ён голас дзядзькі Сымона.

Віця схапіў за руку разгубленую маці і пацягнуў яе за сабою. І калі раптам на загуменнях ён убачыў Грышу, яму ўсё стала ясна...

Далучыўшыся да сябра, яны разам паімчаліся наперад, далей ад смерці, насустрэч сінім барам і лясам.

У РОДНЫМ ГОРАДЗЕ

Цягнік шпарка набліжаўся да горада. Ён пазніўся на добрых дзве гадзіны, і машыніст зараз не скупіўся на скорасць, стараючыся хоць на колькі хвілін збавіць гэтыя непрыемныя гадзіны.

На адным з паваротаў цягнік падхапіў вогненны шар узыходзячага сонца (яно раптоўна вышчаўкнула з-за бору), і цяпер гарэзна імчаўся па зялёнай раўніне, абвіты густымі клубкамі дыму. Мяккім, яшчэ вільготным святлом рассыпаліся праменні па твары пасажыра аднаго з купэ, які з самага золаку не адводзіў вачэй ад акна. Гэта быў высокі мужчына, гадоў сарака, з бледным тварам, на якім уздоўж шчок пралягалі неглыбокія маршчыны, губляючыся ў коратка падстрыжаных шчацістых вусах. Вочы яго часта і нервова міргалі. З прагнасцю ён курыў папяросу за папяросай, нецярпліва збіваючы попел мізінцам левай рукі.

У вагоне мітусіліся пасажыры: разбіралі пакункі і чамаданы, апраналіся. Чалавек-жа, што прыліп да акна, не кратаўся з месца. І мусіць ён першы заўважыў аддаленыя абрысы горада ў лёгкім ранішнім тумане, бо часцей заміргаў вачыма і прыўзняўся вышэй на насках, каб лепш разгледзець тое, што ўбачыў.

Так, гэта быў горад, яго родны горад. Пасажыру здалося, што горад, такі-ж, якім ён пакінуў яго незадоўга да вайны, ад'язджаючы ў службовую камандыроўку,—вясёлы і шумны, прывабны і ласкавы, як родны кут, з дзяцінства знаёмы і любы. На нейкі момант апанавала ілюзія: цягнік спыняецца каля новага вакзала-прыгажуна; сярод мітуслівага і шумнага натоўпу пасажыраў і сустракаючых ён пазнае жонку і дзяцей; яны з пышнымі букетамі свежых кветак; твары іх квітнеюць ад радасці сустрэчы... Калі ілюзія знікла, панарама горада буйным планам наляцела на чалавека. Ён сударгава скалануўся, закрыў вочы рукою і адварнуўся.

Ужо ўсе пасажыры пакінулі перон, а чалавек, аб якім ідзе гутарка, усё яшчэ тупаў з чамаданамі ў руках на адным месцы, дзівячыся на спаленыя і пакалечаныя сцены вакзала, на незнаёмы пустыр, дзе раней у розных кірунках разбягаліся шумныя вуліцы з кучаравымі клёнамі. Замест вуліц перад ім, уводдалі, грамадзіліся жахлівыя руіны ды сямтам, на пустыры, узвышаліся цагляныя фундаменты, па якіх толькі і можна было здагадацца аб былых вуліцах.

«Якою-ж лютаю караю мусім караць мы гэтых варвараў сучаснасці, каб адплата была справядлівай?» мільгала ў думках чалавека.

Разгубленасць пасажыра кідалася ў вочы; яго заўважылі людзі з рабочай брыгады, што працавалі па ачыстцы вакзала. І адзін з рабочых запытаўся ў чалавека:

— Вы камеру шукаеце?

Чалавек глянуў на яго і, успомніўшы пра чамаданы ў руках, сказаў:

— А хіба яна ёсць?

— Камера-ж найпершае, што патрэбна пасажыру.—І ён паказаў рукою на недалёкі зялёны будынак-барак.

Здаўшы рэчы, чалавек з адным, меншым, чамаданам у руках пайшоў па вуліцы, якая сама трапілася яму пад ногі.

З прывакзальнай плошчы ён убачыў, што вуліцы, дзе ён жыў, няма. Толькі два карпусы-аграмадзіны глядзелі на яго адтуль, нібы шкілеты, мёртвымі ваканнымі проймамі. У адным з гэтых дамоў, што стаяў злева, ён пакінуў сям'ю. Жывы яны ці не? Аб гэтым ён думаў усе гады разлукі, а зараз асабліва.

Раней яму здавалася, што паміж іхняй вуліцай і вакзалам месціцца досыць вялікая частка горада, і што да вакзала не так і блізка. Зараз-жа пустыр нібы скараціў адлегласць: вось перад ім і вуліца. Знішчаная і скалечаная, яна нібы не выстаяла на месцы, падпаўзла, колькі магла, уперад.

«Значыць, туды ісці няма чаго»,—разважаў чалавек. Але патупаўшы нейкі час па блізкіх вуліцах, ногі павялі яго ў той бок, куды яны хадзілі шмат гадоў.

Як-жа ўсё змянілася!.. Ён стараўся прыгадаць знаёмыя мясціны, дзе стаялі знаёмыя будынкi і жылі знаёмыя людзі. Густыя агароды, абтыканыя шкілетами спаленых ложкаў, зелянелі вакол на

месцы былых кварталаў з драўлянымі будынкамі. І нават свой дом з бруднымі абшарпанымі сценамі, з пацямнеўшымі балконамі, на якіх яшчэ стаялі гліняныя гаршчкі з-пад вазонаў, здаваўся чужым, незнаёмым. Ён падышоў да клеткі дома, дзе на другім паверсе была яго кватэра. Спыніўся і доўга разглядваў балкон. На ім таксама стаялі два гаршчкі. «Якія-ж вазоны раслі тады ў іх?» Гэтага ён успомніць не мог. Вазоны садзіла жонка. Яна любіла кветкі і ўмела разбірацца ў іх і цаніць.

Потым ён нагнуўся і заглянуў у ніжні поўпадвальны паверх. Сярод бітай цэглы і абгарэлага жалеза погляд яго затрымаўся на пакручаным шкілеце ложка з вострымі чатырохкантовымі наканечнікамі на версе ножак. Ён пазнаў гэты ложка, куплены ім у ГУМ-е на другі дзень пасля жаніцьбы. Некалі не раз лаяў ён сваю няўдалую пакупку ўсё праз гэтыя вострыя наканечнікі са срэбнай эмаллю... Цяпер-жа гэты шкілет здаўся такі родны і мілы, што чалавек уздыхнуўшы прагаварыў уголас: «Можа гэта ўсё, што асталося на памяць»...

Ён закурыў і вышаў на двор, дзе калісьці расло некалькі дзікіх ігруш, а пад

імі ўлетку гулялі дзеці, і яго дзеці—
Мая і Віця. За ігрушамі няроўнаю пад-
коваю ішлі хлявы. Цяпер двор быў пус-
ты, а там, дзе стаялі хлявы, пачыналіся
агароды. Яны цягнуліся далёка, аж да
самай рэчкі.

Чалавек паставіў чамаданчык, прысеў
на выступ фундамента. На агародзе пе-
рад ім корпаўся малы хлопчык. Ён, ві-
даць, палоў грады, бо галава яго сяды-
тады падымалася над бацвіннем. Адпа-
чыўшы крыху, чалавек падышоў да
град.

— Ты адкуль, хлопча?—запытаўся ён
з надзеяй, што можа праз яго можна аб-
чым даведацца.

Хлопчык падняў галаву, з цікавасцю
разглядаючы дзядзьку з чамаданам. Ён
быў гадоў васьмі-дзесяці, брудны, худы,
з бледным да сінявы тварыкам, у аб-
шарпанай рубашцы невыразнага колеру.

— Я тут жыву,—скупа адказаў ён.

— Дзе тут?

— На агародзе,—махнуў ён рукою ад
сябе.

На агародзе ніякага жылля не было, і
чалавек недаўменна глядзеў то на ага-
род, куды паказаў хлопчык, то на яго

самога. Але хлопчык устаў і, выцершы нос рукавом лахмана, сказаў з адценнем гонару ў голасе:

— Да вайны мы ў гэтым доме жылі,—паказаў ён на мёртвую камяніцу.

— Гэта-ж быў дом інжынераў,—сказаў чалавек, выпускаючы з рук чамадан.

— Ага,—упэўнена адказаў малы.— Мой тата інжынер.

Чалавек быстра заміргаў вачыма. Некалькі рысак на худым бледным тварыку малога нібы праясніліся і выклікалі ў памяці чалавека знаёмыя рысы маленькага Віці, таго, якога ён пакінуў на гэтай вуліцы больш трох год таму назад. І ён, як стаяў, рынуўся да хлопчыка.

— Цябе зваць Віця? — заікаючыся, тармашыў ён хлопчыка за плячо.

Хлопчык кінуў галавою.

— Віця, сыноч!..

Хлопчык спалохана выставіў рукі, баронячыся ад абдымкаў незнаёмага дзядзькі.

Але чалавек ужо трымаў яго на руках, асыпаў пацалункамі і скрозь слёзы

паўтараў ласкавае слова «сыноч». Хлопчык здзіўлена і недаверліва ўглядаўся ў твар чалавека.

— Не,—ківаў ён галавою,—мой тата не ты: ён малады і без вусоў. У нас картка ёсць. Мама хавала ад немцаў.

— А дзе-ж мама?—з трывогай запытаўся чалавек.

— На рабоце.

— А Мая?

Хлопчык панурыўся, апусціў уніз вочы і нібы вінавата адказаў:

— Яна яшчэ, як вайна пачалася, тады, даўно, забіта бомбай...

Бацька выпусціў сына з абвяўшых рук. Яму раптам зрабілася млосна. Ён прысеў на градцы. Потым змахнуўшы слязу хустачкаю, ён запытаўся:

— Дык дзе-ж вы жывіце, сынку?

— Тут, у зямлянцы.

— Ну, вядзі-ж мяне дадому,—сказаў ён, устаючы.

Хлопчык усё яшчэ недаверліва пазіраў на бацьку. У яго ўяўленні ён быў такім, як на картачцы, і ён сказаў сур'ёзна:

— Калі мама цябе пазнае...

— Дык тады што?—журботна ўсміхнуўся бацька.

— Тады праўда.

І яны, абняўшыся, пайшлі паўз грады туды, куды вёў Віця.

ЯЗЫКОВЫ ДОЎГ

(Апавяданне разведчыка.)

Усякія даўгі бываюць. Нямала і я меў даўгоў, і мне не раз завінавчваліся. А вось з языковым доўгам дык упершыню давялося мне ў разведцы пазнаёміцца.

На языкі, сказаць па-праўдзе, мне адразу не пашанцавала. А разведчык без языка, што аўтамат без затвора. Чатыры разы ўзапар хадзіў я па языкі—і ўсё без толку. Два паходы халастым стрэлам былі. Адзін язык без'языкім аказаўся: фрыц дурны, як пень, папаўся—з эрзацаў. Аднаго языка залішне прыціснуў, і ён не толькі язык высалапіў, а і душу свайму «готу» аддаў.

Аднойчы выклікае мяне лейтэнант і такі загад дае:

—Таварыш ефрэйтар! Сёння без языка—і недохлага! папрашу назад не вяртацца. Справы, бач, важныя наспя-

ваюць... І, урэшце, пара ўжо вам навучыцца на ўласных памылках. За вамі доўг... Ясна?

— Ясна, таварыш лейтэнант!—казыраю я.

Далікатны намёк на мой доўг закрануў мяне за жывое. Нядобра, калі чалавек у даўгу, як у шаўку. А тут-жа яшчэ які доўг, разумець трэба.

Папрасіў я ў старшыні лішні шкалік пасля гэтае размовы і, як пацямнела, падаўся за прырэдні край.

Прырэдні край на нашай лініі па кустах ды хмызняках праходзіў. Спераду, на ўзгорку—немцы, ззаду, на ўзгорку—мы. А лагчына як-бы нейтралка. Вось тут і парашыў я вудачку закінуць на шчасце, каб з доўгам расквітацца: у такіх месцах звычайна выстаўляліся пасты і сакрэты.

Ноч выдалася зорная, цёплая. Мне пашанцавала: я хутка асачыў языка. І ўсё добра ішло, ды... камар пад дурнога хату падвёў. Проста ў горла ўляцеў, калі я ўжо амаль каля языка быў. Чорт-жа даў яму ў горла ўляцець, а мне папярхнуцца... Як збянтэжыцца мой язык, як застрочыць з кулямёта. Бачу: дрэнь справа! Так можна і свой язык страціць.

Узлаваўся я, прыцэліўся з аўтамата. Хацеў падстрэліць ды хоць поўжывога вачы. Але калі падпоўз да яго, той ужо і апруцянеў. З гарачкі няўдала падстрэліў.

Зноў асечка вышла: языкдохлы. Якжа цяпер назад варочацца? Узяў я кулямёт і паўзу назад, як мыла з'еўшы. Шукаць новага языка небяспечна—немцы стрэлы пачулі. А тут і ноч летняя—з вераб'еў нос. Дзень пачынае.

Паўзу я так, камара ў думках лаю і раптам чую—хтосьці храпе збоку. Звер не звер, чалавек не чалавек. Цікавасць узяла. Углядаюся. Якраз палянка невялічкая ў хмызняках. А на ёй—вачам не веру: цэлых пяць фрыцаў! І ўсе храпуць, як па літру шнапсу выжлукціўшы.

Ну, думаю, языкоў хоць адбаўляй — і кароткіх, і доўгіх. І тут мяне злосць падшыбла на гэтыя языкі. Наставіў я кулямёт трафейны ды як крыкну:

— Хальт!

Усхапіліся храпуны, вочы праціраюць, а на іх кулямёт глядзіць. Адзін за аўтамат хапіўся. Я—пстрык! кароткую чаргу па ім. Ліха з ім, думаю, хопіць мне і

рэшты. Астатнія тымчасам паспакайне-лі, рукі ўгору паднялі.

— Шагам марш!—камандую ім, наперад паказваючы.

Павярнуліся мае языкі і пайшлі: дарогу да нас яны добра ведаюць.

Так і прыгнаў іх, як бараноў, у сваю часць.

Выходзіць з зямлянкі лейтэнант. Дзівіцца.

— Дазвольце,—кажу,—далажыць, таварыш лейтэнант. Я вам вінен чатыры языкі. Доўг аддаю з прыемнасцю. А ў прыдачу—МГ-34. Спраўны, выпрабаваны: пятага языка на месцы ўлажыў.

І падаў лейтэнанту кулямёт з гатоваю лентай.

Як выявілася, языкі мае таксама па языка хадзілі. Ды збаяліся. Варочацца ў сваю часць уначы пабаяліся начальства і парашылі перачакаць у кустах да дня. Паставілі вартавога, а самі храпака задалі. Ну, вартавы не дурань носам кляваць, і сам захроп.

Тут я іх і прывітаў «з добрай раніцай».

СУСЕД СПРАВА

Вартаўніком управы гарадка Н... служыў, кажучы канспірацыйнай мовай, партызан М. У жыцці гэта быў звычайны дзед Мікіта. (З прыемнасцю раскрываем зараз гэтае патаемнае «М.» таму, што за гарадок і за яго слаўнага патрыёта дзеда Мікіту даўно як адгрымелі дванаццаць урачыстых салютаў у сталіцы нашай Радзімы—Маскве).

Нямала насаліў дзед за сваю службу пану бургамістру і яго паслугачам. Але тое, што здарылася напярэдадні штурма гарадка часцямі Чырвонай Арміі, варта асаблівай увагі.

Цёмнай ноччу, калі паліцэйскі з аховы соладка хроп ля сваёй будкі, Мікіта вывесіў на страсе ўправы чырвоны сцяг. Гэтае чарговае заданне сваёй падпольнай партызанскай арганізацыі ён выконваў з асаблівай ахвотай. Яму-ж таксама шчыра хацелася прывітаць сваю доўгачаканую Чырвоную Армію такім баявым за-

клікаючым сігналам. Прывітаць і ска-
заць: «Жывы мы, таварышы дарагія, як
ні лютуюць фашысты. Жывы і чакаем
вас з нецярплівасцю». Толькі пра гэта
думаў стары, спрытна ўзлазячы на выш-
кі і прымацоўваючы сцяг да заката ча-
тырохпавярховага дома, што ўзвышаўся
над усім горадам.

Калі чуць свет паліцэйскі прахапіўся
і спалохана пачаў азірацца, ці не бачыў
хто яго злоўжывання на пасту, ён раптам
заўважыў чырвоны сцяг. Пад дзень па-
веяў вецер, і сцяг горда калыхаўся над
горадам, цешачы сяброў і пагражаючы
ворагам.

У паліцэйскага заторгаліся вусікі «а
ля фюрэр» і разам з валасамі падскочыла
ўверх шырокааколышная шапка казён-
нага ўзору. «Акружаны», — першае што
прышло яму ў сонныя мазгі.

Але ён быў па-сабачы верны свайму
патрону і не мог не ўспомніць аб ім у
такі трагічны час. «Можа небарака спіць
яшчэ і не ведае, што мы ў палоне аста-
ліся», нутром заенчыў паліцэйскі.

Кватэра бургамістра была хоць і не-
далёка ды бегчы туды паліцэйскі не ад-
важыўся, а хапіўся за тэлефон.

— Ало!.. ало!..—барабанячы зубамі, зашыпеў ён.—Кватэру пана бургамістра... Хто? Пан бургамістр дома? Дома?! Разбудзіце, паклічце...

Пакутная гэта была пауза для паліцэйскага.

— Пан бургамістр? Як-жа... вы... як-жа... я... я—Кручкоўскі... Мы—акружаны. На ўправе чырвоны сцяг... Ноччу большэвікі захапілі горад... Ало! ало!..

Паліцэйскі шпурнуў вобземлю трубку і, як зацкаваны, замітусіўся па будцы.

А ў гэты час ашалелы ад такой навіны пан бургамістр званіў каменданту. Выявілася, што і камендант таксама праспаў...

Па ўсяму гораду затрашчалі званкі з страшнай навіною.

Але вось у трэск званкоў уварваўся аглушальны грукат,—пачалася артпадрахтоўка нашых часцей. Праз хвілін колькі вуліцы запоўніліся аўто розных марак і відаў: важнае начальства ўцякала за горад, на заходняе шасе. Вестка аб акружэнні з хуткасцю маланкі даляцела і да варожай абароны, наганяючы смяртэльны жах і дэзарганізуючы абарону.

Пасля належнай артпадрыхтоўкі ў 8-00 нашы часці рынуліся на штурм важнага апорнага пункта абароны немцаў.

І калі пяхота паднялася на ўзгорак, усе ўбачылі: над горадам палымнеў чырвоны сцяг. Ад'ютант далажыў генералу.

Генерал паціснуў плячыма.

— Відаць, сусед справа падкузьміў. Ён на гэта здатны...

— Але-ж ніякай артпадрыхтоўкі сусед не веў?—заўважыў ад'ютант.

Разганяючы перапалоханых фрыцаў, байцы ўскочылі ў горад.

На плошчы каля ўправы пахаджваў з мятлою ў руках дзед Мікіта. Ён рабіў сваю звычайную работу і дзіву даваўся, як шпарка ўцякло кудысьці за горад важнае начальства. «Відаць, крута прышлося, — разважаў ён.—Нават сцяга не сарвалі.

Да Мікіты падышоў капітан з авангарднай роты.

— Дзядуля, — звярнуўся ён да старога, — хто заняў ваш горад?

Дзед паглядзеў на яго здзіўлена.

— Як хто? Вы.

Капітан задумаўся, разглядаючы чырвоны сцяг.

— А сцяг хто вывесіў?

— Гэты?

— Але.

— Я.

І тут толькі высветлілася, што суседам справа аказаўся не хто іншы, як дзед Мікіта.

У ШПІТАЛІ.

Чакаючы эвакуацыі ў тыл, я ляжаў у палявым сартыравальным шпіталі. Шпіталь змяшчаўся ў даўжэзным калгасным свірне з дашчанымі перагародкамі. Кожная палата мела свой уваход і выхад.

У афіцэрскай палаце спрытны і гаваркі цырульнік займаўся абмалажэннем ляжачых кліентаў, і я з цікавасцю наглядаў за яго работаю, успамінаў малюнкi і эпiзоды ўчарашніх баёў за горад Харкаў. Але ўвесь час з галавы не выходзіў выпадак з шоферам. «Як шкада, думаў я, што так і не ўдалося даведацца, хто ён...».

— Хворыя, падрыхтавацца!—пачуўся голас сястры з-за дзвярэй.

Я пачаў збірацца.

І раптам сястра моцна на ўвесь двор закрычала:

— Трымайце, трымайце яго!

Я глянуў у бок дзвярэй: з двара ў палату віхрам уляцеў высокі, шырокаплечы баец у скураным шлеме. Умомант прамільгнуў міма майго ложка, зачапіўся за цырульніка; на падлогу пасыпалася ўсё цырульнікава начынне... Баец знік за свірнам у густых лапухах.

— Ён!—ледзь не крыкнуў я на ўсю палату.

Сястра спынілася, разводзячы рукамі.

— Вы разумеце,—сказала яна з жалем,—не хоча эвакуіравацца ў тылавы шпіталь. Усё туды, у бок Харкава, паказвае. А куды-ж яму на фронт: і глухі, і нямы пасля кантузіі. І што за чалавек?!

А я то разумеў шофера—гэта быў ён! Разумеў, таму што...

Гэта было на перадавой.

Машына з зенітнай устаноўкай імчалася на ўсю скорасць. Яе заўважылі «месеры» і кінуліся за машынаю.

Шофер спыніў машыну, ускочыў у кузаў і прыпаў да зенітнага кулямёта.

Вось адзін з «месераў» рынуўся ў піке проста на машыну. І раптам — гром скалануў паветра: збіты шоферам «месер»

грымнуўся побач. Паветраная хваля са-
рвала шофера з машыны і кінула ўбок...

Болей я яго не бачыў: мы пайшлі ў
наступленне.

І вось давялося сустрэцца зноў.

У шпіталь Н. ён не прыехаў: відаць,
уцёк на перадаваю.

З М Е С Т

	Стар.
Лейтнанты	3
Аладкі	14
Піонер Геня	25
Помста	47
Сын	66
Нямецкія цукеркі	73
У родным горадзе	89
Языковы доўг	98
Сусед справа	102
У шпіталі	107

Рэдактар М. Клімковіч.
Тэхн. рэдактар Я. Карпіновіч.
Карэктар П. Галубцова.

АТ 29277. Падпісана да друку 22/XI-45 г.
Тыраж 10.000 экз. Папера 60×84/32.
Вуч.-аўт. арк. 2,8. Друк. арк. 3¹/₂. Зак. № 2455.

Друкарня імені Сталіна, Мінск, Пушкіна, 55.

Дзяржаўны
бібліятэка
БССР
І. І. ЛЕВІНА

Бел. аддзел
1994 г.

1893

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1893

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

2

ЦАНА 3 руб.

60
Бел. гос. изд-во
Лутамат.

80000002765704

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

Алесь Якимович

МЕСТЬ

Государственное издательство БССР

Минск 1946